

The logo for BI (Banks Institute) is displayed in white, bold, sans-serif capital letters within a white square border on a dark blue background.

BI

Working Paper Series 3/04

REISEBREV FRA BELGIA

Arne Jon Isachsen
CME/BI

Juni 2004

The logo for CME (Centre for Monetary Economics) is a grey oval with a smaller dark blue oval inside, containing the white text 'CME'.

CME

Centre for Monetary Economics,
BI Norwegian School of Management

REISEBREV FRA BELGIA

av

Arne Jon Isachsen

FORORD	3
REISEN	5
GEORGE SOROS	13
KOMMISJONEN	23
FRANKFURT a.M.	35
ROBERT	45
ALT ER RELATIVT	53
AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER	65

FORORD

Et sabbatsår er intet friår. Rett nok har man fri fra undervisning. Men det er for å kunne dykke dypere ned i faglig stoff – og bli lenger der nede. Eller gjøre som jeg har gjort – ikke dykke så dypt, men i stedet svømme lenge og langt. Noen vil trolig mene, etter å ha kikket litt på dette reisebrevet, at jeg har oppholdt meg på for grunt vann. Andre vil kanskje ha glede og nytte av de betraktninger som nå følger.

Betraktninger er i grunnen et godt ord. Jeg er ikke ute for å mene så mye. Er mer opptatt av å observere, fortelle noen historier og prøve å forstå. Frans av Assis sier i sin bønn at han vil jage mer etter å forstå enn etter å bli forstått. Har oppdaget – noe overraskende – at egne meninger ikke er så viktig for meg. En viss arbeidsdeling er greit. Vi som kaller oss forskere, får prøve å rede ut tingene så godt det går. Og overlate til andre å ha sterke meninger. Det er i hvert fall min mening – for tiden.

Et par konklusjoner har mitt arbeid likevel munnet ut i. Som at USA trolig har en mer robust samfunnsmodell enn Europa. Hvorvidt det er bra eller dårlig skal jeg ikke ha noen mening om. Men at den kan stå seg bedre i en tid der forandringene skjer raskt, er ingen urimelig hypotese. Troen på at man kan gjøre noe med sin egen situasjon er større i Amerika. Misunnelse er mindre utpreget. Når globalisering og ny teknologi presser frem behov for endringer i relative lønninger, er USA bedre i stand til å ta det.

En annen konklusjon – eller observasjon – er at økonomisk vekst er viktig utover selve den økte tilgangen på varer og tjenester. Land som blir hengende etter, mister lett innflytelse. Lisboa-erklæringen fra år 2000, hvor siktepunktet er at EU innen 2010 skal ha verdens mest dynamiske og konkurransekraftige økonomi, må sees på denne bakgrunn.

Arne Braaten har lest og kommentert kapittel for kapittel. I tillegg har han gitt oppmuntrende heiarop underveis. Det siste er ikke mindre viktig enn det første. Marius Vahl ordnet det slik at jeg fikk plass ved Centre for European Policy Studies (CEPS) i Brussel i seks uker. Han gav god anvisning til egnet litteratur og var en nyttig samtalepartner under hele oppholdet. Kristin Ven Bruusgaard, Gunvald Grønvik, Runar Gudesø, Thorvaldur Gylfason, Jan Fredrik Qvigstad, Stein Reegård og Jan Arild Snoen har lest og gitt skriftlige merknader til det hele. Fredrik Bull-Hansen og Martin Skancke har kommentert utvalgte deler. Olav Bjerke, John Gjørven, Preben Munthe og Knut Vollebæk har lest og gitt muntlige merknader.

Stor takk til dere alle. Gjenværende feil og mangler er mitt ansvar alene.

Sandvika i juni 2004
Arne Jon Isachsen

REISEN

Den 23. januar 2004 går jeg ombord i Prinsesse Ragnhild. To dager tidligere har Norge fått en prinsesse. Nummer to i arverekken til den norske tronen, etter sin far. I går ble det holdt ekstraordinært statsråd der prinsessens navn ble kunngjort. Ingrid Alexandra skal barnet hete, datteren til Haakon Magnus og Mette-Marit.

Prinsesse Ragnhild er en blandet suksess. Bygget i 1981 – stæsja opp ti år senere. Preg av hummer og kanari. Kronprins Harald, som jeg tar hjemover seks uker senere, er mer stilren. Bygget på slutten av 1980-tallet og holdt pent vedlike.

Jeg finner min lugar. Går opp igjen og setter meg til langs vindusrekken. Ja, så er jeg på vei da. Til Kiel og derfra til Brussel. Skal være ved Centre for European Policy Studies, eller CEPS. Det er den ledende ”think-tanken” i Brussel, modellert etter Brookings Institution i Washington D.C. hvor jeg tilbragte seks uker sist høst. Hensikten er å skaffe meg litt bedre rede på hva EU er og hvilke utfordringer som ligger foran. Dessuten vil jeg prøve å sammenholde utviklingen i EU med den i USA.

Hvordan ser europeere på verden sammenlignet med hvordan amerikanere gjør det? Er amerikanere fra Mars og europeere fra Venus? ”East is East and West is West, and never the twain shall meet”, sa Kipling. Er det en tilsvarende utvikling vi aner konturene av – men nå tvers over Atlanter – siden Bush jr. flyttet inn i Det hvite hus?

I

Som vanlig har jeg blokk og blyant i fanget. Kan like gjerne bruke tiden til produksjon av litt statistikk. Jeg ser på de forbipasserende og deler dem inn i fire kategorier: Mann eller Kvinne. Fet eller Ikke-fet.

En halvtimes tid senere kan jeg oppsummere dataene i dette forskningsprosjektet. 26 av de 52 forbipasserende var kvinner – og altså nøyaktig like mange menn. Blant mennene var det 13 i hver kategori Fet / Ikke-fet. For kvinner var det en overvekt av fete – 16 Fete mot 10 Ikke-fete.

Stemmer temmelig godt med annen statistikk jeg har sett på området. Det er flere overvektige kvinner enn menn. Folk som tar Kielfergen, ser ut til å være et representativt utvalg basert på dette kriteriet.

Det finnes også statistikk som viser at kvinner røyker mer og mosjonerer mindre enn det menn gjør. Hvorfor lever de da lenger – undrer jeg. Kan det tenkes at det med røyk og fedme og mosjon bare er tull?

Søren Kierkegaard er inne på noe av det samme. Han går til sin lege og klager over smerter (eller illebefinnende). Får beskjed om å slutte å drikke kaffe og å mosjonere mer.

Som sagt så gjort. Men smertene gir seg ikke. Tilbake til sin lege tre uker senere. Og legen sier: ”Ja, så må grunnen være at De ikke drikker kaffe, og at De går for meget.”

Vårt ønske må være at Ingrid Alexandra holder seg i god form – går på ski, går på tur og seiler – som sin oldefar, vår høyt elskede og beundrede kong Olav V. Om hun i tillegg spiser sunt og stumper røyken før hun har fått tent den, så skal du se vi har fått en ny Dronning Victoria som fort vekk blir bortimot hundre år gammel.

II

Når man skal ut på reise, har det å bruke båt og bil fremfor fly, sin egen funksjon. Man er på vei. Jeg glir gradvis over fra det norske til det tyske – tittende over på Danmark og Sverige underveis. For deretter via tyske veier å komme over i det nederlandske og i det belgiske. Det gir en annen følelse å komme til Brussel på denne måten enn å ta direktefly fra Oslo, som tar omtrent like lang tid som toget til Larvik.

Det at reisen tar tid gir en sterkere følelse av å være hjemmefra. Og nettopp det er jo litt av vitsen. Jeg skal forsøke å sette meg inn i andre lands forhold. Det gjelder å legge det norske bak seg – og la Norge, i disse seks ukene, seile sin egen sjø.

Autobahn med fri fart er ingen spøk. Man må nesten følge med like mye bakover som forover. Ingen bil i bakspeilet. Slapper av. Med ett kan en stilren BMW eller en tung Mercedes komme susende forbi. Med en fart på nærmere 200 km/t drar de fra meg med 70-80 km/t.

Regner litt på fart og avstander. Om jeg kikker i speilet og ikke kan se liv på veien 2-3 km bakover, så langt øyet rekker, trenger det ikke ta mer enn 2-3 minutter før noen freser forbi i venstre felt, om de kjører i 180 km/t og jeg i 120 km/t.

III

Like utenfor Bremen begynner det å sne. Lette krystaller i nærmest vannrett bane. Slik virker det i hvert fall for oss på Autobahn. Lysskilt kommer på som forteller det vi allerede vet, at veien er glatt. I datastyrt skilt settes fartsgrensen til 100 km/t. Lastebiler får beskjed om at de pent må holde seg i høyre felt. Etter 4-5 minutter, noen blinkende, gule lys der foran. Veivesenet er allerede ute med saltbiler. For ikke å skape kø i trafikken, holder de farten oppe, strøende etter seg mengder med salt. Tysk effektivitet; her gjelder det å ta sneen før den blir til is. Jeg er heldig. Et kvarters tid senere lyser det opp, sneen faller ikke lenger. Atter på tørre veier.

Forbi Bremen og stanser ved Wilderhausen Rasthaus. Rent og pent og moderne. Skikkelig oppgradering fra hvordan slike ”veikroer” så ut for et dusin år siden. Egen rengjøringsbetjent som ser til at toalettene skinner som ballsaler. Man oppfordres til å legge noen mynter i en skål etter vel overstått besøk. Det gjør jeg med glede det. Men

undrer meg litt; er det den høye arbeidsledigheten i Tyskland på nærmere 10 % som gjør at slike jobber fremdeles finnes?

God mat, og langt billigere enn i Norge. Men kaffe har samme pris; 2,45 euro som er mer enn 20 kr, betaler jeg for den (med mindre Gjedrem har gjort noe med renten siden sist). En liten Bech's øl – ikke den alkoholfrie – kan man neppe tillate seg som veifarende i Norge. Men i Tyskland går det fortsatt bra. Handler også ti lange, tynne cigarillos. Tillater meg denne lasten på reisen. Og får, som reklame, to små cigarillos i reklamepakke. Om jeg ikke visste det før, så vet jeg det nå – er langt hjemmefra.

Toten Transport står det tydelig å lese på den svære traileren foran meg. For tyskere, ikke akkurat noen oppkvikkende melding. Men for meg som nordmann en hyggelig påminnelse om at landsmenn ser man overalt.

Sett at Norge vil gå over til euro, tenker jeg. Med om lag samme rente i Norge som i Euroland og med en pris på euro på rundt 8,70 kr, er i grunnen timingen perfekt nå. Helmut Kohl, tysk kansler i 16 år, og gudfar til euroen, har nylig sagt at om andre land i Europa, utenom EU, vil gjøre bruk av euroen, kan det være interessant for EU. Både fordi euro som et kulturelt prosjekt for å binde landene i Europa bedre sammen, da vil få større gjennomslag. Og fordi andre lands bruk av euro vil gi renteinntekter til EU.

Om Norge tar euroen i bruk, må vi bytte ut pengesedler og mynter i kroner med ditto i euro. Om noen år kan kanskje Toten-lastebilen med tilhenger få i oppdrag å hente nye penger i euro. Med om lag 50 milliarder kroner i omløp som sedler og mynt, måtte sjåføren ha med seg i hanskerommet aksjer og obligasjoner til en markedsverdi av snaue seks milliarder euro, som oppgjør for handelen.

IV

Tar inn på Hotel Gasthaus zum Alten Brunnen, i Rheine, en by med 67.000 innbyggere, en halvtimes vei forbi Osnabrück.

Er litt for tidlig med middag. En høy øl, et solid bord, godt lys, og en god bok - og jeg er fornøyd. SAK er en fersk biografi om Søren Aabye Kierkegaard, skrevet av filosofens landsmann Joakim Garff. En murstein på vel 800 sider. Jeg *skal* gjennom den. Det blir for stusselig alltid og bare å skulle arbeide med økonomi. Maten vi spiser, bilen vi kjører med og huset vi bor i er jo bare den materielle rammen rundt hva vi opplever, tenker og føler.

Føler meg omsider som professor. Til forskjell fra den gang for lenge siden da tidligere general Zeiner Gundersen grep tak i meg fordi jeg en lørdag ettermiddag forsynte meg av kaffen som stod på et bord i glassgata på BI, selv om det uttrykkelig var skrevet at denne kaffen hørte eksamensvaktene til. Som fortsatt general, men nå også som eksamensvakt, fant Zeiner Gundersen det betimelig å ta affære. Til tross for en noe anstrengt introduksjon, fikk vi en hyggelig dialog. Generalen fortalte meg hvordan han som ung

offiser hadde ivret for at generaler burde gå av før de var 60 år. Da han selv nærmet seg de 60, hadde han helt skiftet mening. Bedre å være professor enn general, synes jeg.¹ Trenger ingen armé å kommandere for å kunne utøve sitt metié.

Kierkegaard er en studie verdt. Kanskje det heller var det jeg skulle brukt tiden til? Etter besøk hos en masete tante skrev Kierkegaard: ”Nå har jeg sett Augustas leilighet. Den var liten, men stygg.” Minner litt om hva Winston Churchill sa da han fikk vite at en av hans argeste politiske motstandere var blitt syk: ”Jeg håper det ikke er noe bagatellmessig.”

Den teologiske og filosofiske debatten i Danmark i 1840-årene og inn i 1850-årene var det futt over. Anført av Kierkegaard og med folk som N.S.F. Grundvig og H.C. Andersen som sporadiske deltakere. Dagens debatt i Norge – i den grad det er noen – virker stusselig i forhold. Bernt Hagtvedt er frempå. Han gjorde en god jobb sist sommer med å få gamle raddisser ut på glattisen; folk som hadde Mao og Pol Pot som forbilder og som aldri har gjort opp med sin egen fortid. Men i mange av hans øvrige artikler i Aftenposten bruker professor Hagtvedt ord og uttrykk jeg ikke skjønner. Da gidder man heller ikke lese. Terje Osmundsen gjør et hederlig forsøk på å dra i gang noe med sin Mandag Morgen. Men hvor stort er opplaget her? Kristin Clemet gjorde et tappert forsøk med Tidens Tegn. Og Rune Slagstad har redigert Nytt Norsk Tidsskrift i tyve år. Begge med sin egen menighet, snarere enn for meningmann.

Av andre med jevnlig plask i den lokale andedammen kan nevnes Stein Aabø og Marie Simonsen i Dagbladet, og Harald Stanghelle og Per-Egil Hegge i Aftenposten. Jeg holder en knapp på de to siste. Men noen levende og engasjerende debatt over tid blir det sjelden. En susende serve som går i nettet. En svak annenserve som så vidt går over. Noen lengre ballveksling med dybde, engasjement og intensitet er det sjelden snakk om. Hva kan det skyldes? For mange media? TV og aviser så det holder. For lite fokus? For mange temaer? Fra krigen til Irak og nedrakking av Amerika generelt, til skaut, alenemødre og pensjonsreform. For lite nysgjerrighet? For lite engasjement? For late aktører? For mye velstand?

V

Debatten om norsk pengepolitikk er kanskje unntaket. Den har rast i fire-fem år. Men her skal man være forsiktig. På høstparten 2003 dristet Håvard Hungnes i Statistisk Sentralbyrå og jeg oss frempå med noen synspunkter på en artikkel skrevet av en forsker i Norges Bank. Han hadde gjort noen artige beregninger med sikte på å forklare

---

¹ Men bedre å være professor i matematikk enn i økonomi? I august 1870, midt under den fransk-tyske krigen, tok Sophus Lie, vår kjente matematiker, sekken på ryggen og beina fatt – han skulle gå fra Paris til Milano. I Fontainbleau, fire-fem mil syd for Paris, ble han stanset, mistenkt for å være tysk spion. Matematiske tegn ble tatt for hemmelige koder. Sophus Lie måtte i fengsel. I de nesten fire ukene han satt der ”fikk han arbeidet med matematikk – særlig med kulegeometri og teorien om kontrakttransformasjoner, som skulle bli til en doktoravhandling året etter.” Eller som Sophus Lie selv sa: ”Jeg tror en Matematiker er forholdsvis godt skikket til å være i Fængsel.” (Sitatene er hentet fra boken *Det var mine tankers djervhet. Matematikeren Sophus Lie*, av Arild Stubhaug. Boken kom ut på Aschehoug i 2000.)

svingingene i valutakursen. Håvard og jeg anmeldte vår tvil om de estimerte relasjonene ville holde seg over tid.

Det at *andre* tar ens arbeid på alvor – argumenterer i en saklig tone, om enn en setning eller et avsnitt (sett med forfatteren av det opprinnelige arbeidets øyne) kunne vært formulert anderledes – er ikke det både gledelig og ærefullt? Er det ikke topp at folk – om enn ikke toppfolk – bruker tid og krefter på det jeg har skrevet? At andre legger seg i selen for å prøve å bringe argumentene videre, avdekke modellenes begrensninger og se modellenes muligheter for videreutvikling, er ikke det bra?

Nei, det virker ikke slik. Som om det er bra. For hadde det vært det, så ville debatten fortsatt. Forskere i Norges Bank ville lyttet til argumentene og vist interesse for å sette seg inn i de resonnementene og vurderingene vi bidro med.

Det vi har sett de første fem månedene av 2004 – lavere rente, sterkere krone – har modellene i Norges Bank trolig hatt problemer med å fange opp. Det er lite å undres over. For temaene, eller historiene, i valutamarkedet skifter stadig. Et systematisk opplegg med sikte på å avdekke hvilke historier som til en hver tid gjelder, og hva som gjør at en historie ikke lenger gjelder, ville kanskje en slik debatt lagt et godt grunnlag for.

Har alltid hatt problemer med at det skal være så problematisk med faglig uenighet.

VI

Ut av Tyskland og inn i Nederland. Omtrent som ut av Akershus og inn i Buskerud. Ingen kontroll. Ingen dempning av farten. Kanskje et skilt som viser Zoll, uten at jeg kan minnes å ha sett det. Eneste forskjell er fartsgrense på motorveiene og annen farge på trafikkskiltene.

Hva gjelder skiltingen i Nederland og inn i Belgia er det potensiale for forbedringer. Litt forbi Maastricht som ligger sydvest i Nederland, bare noen steinkast fra Belgia, ser jeg endelig skilt med Bruxelles på. E 40 vil ta meg dit. Det er veien også til Luik, står det. Stusser litt. Luik? For å komme til Brussel, følg skiltene til Luik, står det videre. Et par skilt senere er verken Bruxelles eller Luik på plakaten. Derimot Liège. Som jeg har snarrådighet nok til å forstå er det samme som Luik. På fransk heter byen Liège. Det er hva vi er vant med. På flamsk, som er en nederlandsk dialekt, er navnet Luik. I og med at byen ligger i Valonia er det navnet Liège vi ser, etter hvert som byen kommer nærmere.

Mons er en annen by i Belgia. På flamsk heter den Bergen. Ikke i nærheten av samme ordet. Tenk om Bergen på Vestlandet het Mons i Oslo? Jeg sier ikke mer.

Inn i Belgias og Europas hovedstad. Kjører rett på Square de Biarritz. Hvor jeg skal bo i niende etasje i en lys og fin leilighet. Med utsikt over store deler av Brussel.

VII

Seks uker senere er jeg på veien igjen – retning Kiel. Gleder meg til skitur i Nordmarka. Stå helt alene under en gran som var snetung i januar, men som solen nå har kledd av, og lage gule kremmerhus i sneen.

Store trailere opp gjennom Nord-Tyskland. Ser flere fra Polen, Litauen og Estland. Disse tre landene er blant de ti som kommer inn i EU 1. mai 2004. Hvordan vil det gå? Skepsisen blant de femten er økende. Vil et flerhastighets Europa vokse frem, der de opprinnelige seks landene som i 1957 undertegnet Romatrakten, inngår i et stadig tettere samarbeid i for eksempel utenriks- og forsvarspolitikken, mens øvrige land velger en noe løsere tilknytning?

Overnatter rimeligere denne gangen, på Pension Café Walde ved Neunkirchen. Tysk sparsommelighet ved dette familidrevne pensjonatet. Atten grader snarere enn enogtyve. Gir lavere strømregning, men også mindre trivsel.

Kommer i prat med en tysker – vel 60 år. Han er opptatt av Europa. ”Alle må kunne snakke samme språk”, sier han. ”Om det er engelsk, fransk eller tysk spiller liten rolle. Poenget er at vi alle må kunne snakke med hverandre. Det er en forutsetning for at Europa skal bli en meningsfylt fellesnevner.” Han blir ivrigere nå. Jeg henger med så godt det går; tysken min er ikke lenger hva den var. ”Se på Europa nå”, sier min nye venn, ”hvem hadde trodd at det var mulig for 40-50 år siden? Fred og fordragelighet. Og hvem vet hva vi kan få til i løpet av nye 40-50 år?”

Når samtalen penses inn på situasjonen i dagens Tyskland, synker begeistringen merkbart. Partiene bytter synspunkter. Her er ingen levende og engasjerende verdidebatt. Klare skillelinjer mangler i politikken. Det svekker demokratiet. Optimismen og pågangsmotet er borte. 60-åringen uttrykker engstelse for ropet etter Den sterke mann.²

På veien igjen. Sorte, tunge og kraftfulle Mercedeser glir forbi. Utenfor Bremen snevrer veibanen inn. Fremdeles tre parallelle, men smalere og med grense for farten. Ytterste felt er bare to meter bredt. Nå kommer min tid. Oppvokst med smale, norske veier, kan jeg godt holde fast på farta, selv under de betingelser som her tilbys. Brede Mercedeser i det midtre feltet glir forbi lastebiler i det innerste. Men ytterst drar en hvit Audi 80 fra Norge, 1987-modell, fra dem alle. Så lenge vi er på smalsporet Autobahn.

Kronprins Harald er bare halvfull mens prinsessen nedover var tre kvart full. Enkelte passasjerer er også det, selv om klokken bare så vidt har passert ett om formiddagen. Ikke akkurat noe bidrag til en hyggelig overfart. Bare nordmenn, når jeg ser etter, som har tatt seg en del glass for mye. Vi er noe for oss selv. Kanskje har vi ikke noe i EU å gjøre?

---

² Den 23. mai 2004 ble Horst Köhler valgt til ny president i Forbundsagen. The Economist May 22nd 2004 skriver at utgående president, Johannes Rau, i sin siste store tale, uttalte: ”I know of no country in which so many in office or in charge take such great delight in talking so negatively about their own country.”

Søndag morgen inn Oslofjorden i strålende vær. Blank sjø og skinnende sol. Forbi Moss-Horten. Opp Drøbaksundet. Oscarsborg festning midt i mot. En aprildag for 64 år siden møtte Blücher i stål og jern sin skjebne her. Oberst Birger Eriksen, kommandanten på festingen, lot seg ikke stanse av uteblevne ordre. Moses og Aron, to enorme kanoner bygget av Kruppverkene i Tyskland i 1890-årene, var egentlig modne for museum. Eriksen visste at hver av dem bare tålte å bli avfyrt én gang. En nervøs løytnant med ansvar for avstandsmåleren mente at nå – på 3000 meters avstand – var det på tide å trekke av. Men obersten gryntet tilbake at det ikke kom på tale. Det enorme slagskipet dampet videre og tok stadig mer av horisonten. På 1200 meters avstand ble kanonene avfyrt. Det ene prosjektilet traff selve tårnet på Blücher, det andre lageret med bomber og bensin. En blanding av dyktighet og flaks – uflaks for tyskerne. Fra et hemmelig torpedobatteri under havflaten fikk Eriksen inn to nye fulltreffere. Det avgjorde Blüchers skjebne. Slagskipet gikk til bunns og de 2400 mann som var om bord, måtte kaste seg i sjøen. De tyske krigsfartøyene som kom bak, gjorde midlertidig vendereise.

Den uventede motstanden som tyskerne møtte i Drøbaksundet, gav Konge og Regjering (og stortingspresident C.J. Hambro) tid til å områ seg. Kanskje hadde vi ikke hatt en lovlig regjering i England under krigen om ikke oberst Eriksen hadde vist mot og god dømmekraft. Men hva fikk han igjen for det? Kritikk fra ulike hold om at han hadde avfyrt sine kanoner uten å ha fått ordre om det på forhånd. Hvor formell og smålig går det an å bli?

VIII

”Det er en tid for alt”, står det i Forkynnerens Bok i Det gamle testamentet. Det er en tid for å reise og en tid for å være hjemme. Det er en tid for å lese og en tid for å skrive. Et sabbatsår gir tid til det meste.

GEORGE SOROS

George Soros heter en mann. Han er født i Ungarn, er amerikansk statsborger og 74 år gammel. Soros er fryktelig rik. Hans mest kjente kupp fant sted høsten 1992. Med en milliard dollar i egenkapital, lånte han opp ti til. Satset alt på at det engelske pundet ville ryke ut av fastkurssystemet i Europa for deretter å falle kraftig i verdi. Den 16. september hendte nettopp det, godt hjulpet av Soros' friske satsing. Med et fall i pundets verdi på ti prosent fikk Soros en gevinst på vel en milliard dollar. Samtidig skrev han seg inn i historien – som et klassisk eksempel på hvordan tøffe spekulanter tidvis tar rotta på politikere og sentralbanksjefer.

Rik, men ikke gjerrig. Soros har gitt bort nærmere 5 milliarder dollar, med sikte på å fremelske demokrati i det tidligere Sovjet, i Afrika og i Asia. Det tilsvarer om lag tre års u-hjelp fra oljerike Norge. Men fremdeles har George Soros 7 milliarder dollar igjen. I disse dager brukes noen av disse pengene til å gjøre alt som tenkes kan for at en annen George, nemlig W. Bush, ikke skal vinne det amerikanske presidentvalget i november 2004. Som Soros sier: "Money buys talent; you can advocate more effectively".

I

På min første arbeidsdag i Brussel, mandag 26. januar, har jeg gleden av å være med på et seminar der George Soros er første innleder. Han tar utgangspunkt i boken *The Bubble of American Supermacy*, som han selv nylig har skrevet.³

Hvordan kunne en begivenhet som kostet 3000 menneskeliv, ha så omfattende virkninger? Spør Soros, med henvisning til terrorangrepet på USA den 11. september 2001. Grunnen er, sier han, måten president Bush valgte å svare på. Han erklærte krig mot terrorisme, og brukte anledningen til å hente frem planer, som et stykke på vei lå klare, for en langt mer aggressiv utenrikspolitikk.⁴ Denne politikken er del av en ideologi som gjerne betegnes som neokonservatisme, men som Soros heller vil kalle "a crude form of social Darwinism". Fordi vi (Amerika) er sterkere enn andre, vet vi hva som er best og har retten på vår side.

Bush-doktrinen for amerikansk utenrikspolitikk består av to elementer, mener Soros:

- USA vil bevare sin militære overlegenhet globalt og i alle regioner
- USA er villige til å ta "pre-emptive action", dvs. gå til angrep uten selv å ha blitt direkte provosert

³ I *The Atlantic Monthly*, December 2003, har Soros skrevet en lett tilgjengelig artikkel med samme tittel. Her er linken: <http://www.theatlantic.com/issues/2003/12/soros.htm>.

⁴ I boken *The Choice. Global Dominance or Global Leadership* (2004) er Zbigniew Brzezinski, sikkerhetspolitisk rådgiver til president Jimmy Carter og nå professor ved Johns Hopkins University, inne på noe lignende. Terrorisme i seg selv er ikke fienden. Terrorisme er en teknikk eller taktikk. Under den andre verdenskrig var ikke "Blitzkrieg" fienden. Det var Hitlers Tyskland man kjempet mot.

Disse to elementene, fortsetter han, er direkte motbydelige og helt uamerikanske. USA oppkaster seg til dommer over andre land. Demokrati og et markedsliberalistisk økonomisk system er det eneste som duger. Det får vær så god andre land også ta inn over seg. Soros' fremstilling av hvordan Amerika ser på disse tingene gjenspeiles i åpningssetningen i The National Security Strategy Document som ble lagt frem for Kongressen i september 2002:

“The great struggles of the twentieth century between liberty and totalitarianism ended with a decisive victory for the forces of freedom – and a *single sustainable model* for national success: freedom, democracy, and free enterprise.” (min kursivering)

At det totalitære systemet i Sovjet forsvant, er jeg sikker på at også Soros gleder seg over. Ungarn under kommunismen var ikke noe blivende sted for ham. Men av det følger ikke at det kun finnes én mulig modell for det gode samfunn tilbake, nemlig den amerikanske. Nei, mener Soros, pluralisme og fritt valg mellom ulike måter de ulike samfunn vil innrette seg på, er helt sentralt. Troen på at USA er tjent med å presse andre land til å adoptere amerikanske verdier og interesser, er en alvorlig misforståelse, sier han.

II

Soros sammenligner Amerikas streben etter total global overlegenhet med bobler i finansmarkedene. Det siste har han åpenbart peiling på. Men hvor god forstand har han på det første? Er George Soros som vår egen Fred. Olsen? At folk hører på ham fordi han har tjent så uhorvelig mye penger?

For en god del år siden var det skikkelig oppslag i norske aviser om en ny idrettsgren; triathlon på ski. Først langrenn, så hopp og til sist slalom. Hva slags snodig idé er dette? Bak forslaget befant Fred. Olsen seg. Hadde du eller jeg ymtet frempå med noe slikt, ville det neppe blitt noe å skrive hjem om. Men fordi en som har tjent penger – mye penger – tar det opp, tror kanskje folk at han har rede på andre ting også? Hvilket ikke nødvendigvis er tilfellet. En annen idé Mr. Olsen lenge har snakket om, er de lange bølgene i økonomien, de såkalte Kondratiev-syklene, etter russeren som først tok temaet opp⁵. Mitt inntrykk er at også på dette området er Fred. Olsen for en amatør å regne.

Det er forskjell mellom Soros og Olsen. Den amerikanske finansmannen deler ut penger så det monner. Dessuten, så langt jeg kan bedømme det, har Soros innsikt i det han snakker om, selv om det ikke har noe med det å tjene penger å gjøre.

Når president Bush anvender uttrykket ”krig” mot terroristene, er det en falsk metafor som gir misvisende assosiasjoner, mener Soros. Terrorisme er omfattende, avansert og rå kriminalitet som krever skikkelig politiarbeid. Ikke militære intervensjoner. Men med ønske om innføring av demokrati og markedsøkonomi i Midt-Østen på agendaen, og

⁵ En tredje ”höjdare” fra Olsens side er kravet om yngre flyvertinner i SAS. Den egner seg best i en fotnote.

kanskje også om en gang for alle å bli kvitt Saddam Hussein, er ordet krig greit å gripe til. Det gir legitimitet til ”sverdmisjon” på amerikanske verdiers vegne.

Krig mot terrorisme gir, etter den amerikanske regjeringens syn, rett til å invadere land som huser terrorister, som Afghanistan. Og også land som ligger i løypa for produksjon av masseutryddelsesvåpen (WMD), som Irak.

Gitt at amerikansk politikk har virkninger langt utover egne grenser – USA er alene tilbake som konge på haugen – burde ikke innbyggere i andre land også ha stemmerett i Amerika?, undrer Soros, med et lite glimt i øyet.

III

I sin State of the Union tale i februar 1997, som nylig gjenvalgt president, brukte Bill Clinton uttrykket ”the indispensable nation” om USA. Seks år senere går president Bush enda lenger: ”The course of this nation,” sier han, ”does not depend on the decisions of others.” Dette er sterke ord. I et lukket system, som vår planet, kan bare én aktør eller ett land tilta seg den luksus å være uavhengig av hva alle andre driver med.

Soros trekker parallellen til en tredje George, han med *Animal Farm*, der Orwell sier at alle dyr er like, men noen dyr er likere enn andre. Snarere enn at USA skal være likere enn andre, vil den amerikanske finansmannen at verdens eneste gjenværende supermakt skal lede an i en ”cooperative effort” for å hindre utbredelsen av terrorisme. Det innebærer økt bistand til fattige land og mer rettferdige regler for det internasjonale varebytte. I bistandsarbeidet, som Soros har betydelig erfaring fra, er det viktig med egnede incentiver. Bruk av sanksjoner vil ofte ramme folket og ikke den korrupte ledelsen av landet, som man egentlig vil til livs. Tidvis kan trusselen om å stanse bistand være et godt virkemiddel for endret atferd. Eller, som Soros sier, å ta vekk en stor gulrot kan ha tilsvarende virkning som å hente frem en kraftig kjepp.

”Trade not aid” er et gammelt slagord. Det er viktig å legge til rette for produksjon og handel slik at folk kan klare seg selv. Eller som det heter i et gammelt kinesisk ordtak; gir du en mann en fisk er han mett denne dagen, men lærer du ham å fiske, er han aldri sulten. I handel med matvarer synder i-landene stort, mener Soros. Støtten til bøndene i rike land gjør livet surt for millioner av mennesker i fattige land som ikke har stort annet å tilby på markedet enn landbruksprodukter. Og konsumenter i vår del av verden må betale mer for maten enn de behøver. For hver krone de rike landene yter i bistand til de fattige, bruker de 10 kroner til subsidiering av eget landbruk.

Hvorfor denne omfattende subsidieringen, spør tidsskriftet *The Economist*. Og svarer slik:

”So that a tiny number of farmers and a few large agricultural firms in rich countries can continue to benefit at the expense of the world’s poor.” (*The Economist*, April 17th 2004)

I lys av at ti nye EU-land, mange av dem med stort jordbruk, ble tatt opp i EU 1. mai 2004, vil en revurdering av jordbrukspolitikken i EU presse seg frem. Overføringer i den størrelsesorden bønder i dag nyter godt av, har man ikke råd til. Forhandlinger i regi av Verdens handelsorganisasjon (WTO) trekker i samme retning. Mindre støtte til landbruk i i-landene er et viktig og legitimt krav fra u-landene. For EU kan løsningen bli at man gir opp å ha en egen jordbrukspolitikk, og i stedet overlater dette til det enkelte land. I så fall ville det bety en praktisering av det høyt skattede subsidiaritetsprinsippet, dvs. at beslutninger skal fattes så nærme dem som vedrøres av dem som mulig.

En avvikling av jordbruksstøtten i EU vil frigjøre betydelige midler sentralt. De kunne i stedet brukes til felles innsats for satsning på høyere utdanning og til FoU i EU-området sett under ett. Hvilket allerede er utpekte satsningsområder, men som man i dag ikke har penger til sentralt. Da disse synspunktene nylig kom frem i en rapport,⁶ var EUs Kommisjonær for jordbruk kjapt ute med å fordømme dem. Bønder i EU er ikke forskjellig fra bønder i Norge.

IV

George Soros er bekymret for manglende handlekraft i EU. Eller som Henry Kissinger i sin tid uttrykte det: "Whom should I call in Europe?" I siste halvår 2003, da Italia hadde formannskapet i EU, gikk det særlig tregt. Landets statsminister, Silvio Berlusconi, var enig med alle. Når landene seg imellom ikke har sammenfallende synspunkter, skjer det lite med en slik lederstil. Berlusconi, mente Soros, ligner litt på rabbi i følgende historie:

En dag fikk rabbi og hans læregutt besøk av en ulykkelig hustru. Hun beklaget seg høylydt og kraftig over sin manns oppførsel. Rabbi fulgte nøye med og så tenksom ut. Jeg er helt enig, sa han da fru forlot teltet. Dagen etter var det mannens tur. Han beklaget seg like intenst. Rabbi lyttet og nikket like bifallende. Jeg er helt enig, sa han da ektemannen gikk. Læregutten som hadde fulgt med på det hele, dristet seg frem. I går var du helt enig med fru, sa han. Og i dag med mannen. Men du kan da ikke være helt enig med begge to? Rabbi satte seg ned igjen. Tenkte lenge, for så å konkludere: Jeg er helt enig.

Med ti nye land fra 1. mai 2004 blir problemet med manglende handlekraft i EU neppe mindre de nærmeste årene fremover, frykter Soros. Rimeligvis vil det måtte gå en god del år før man har kapasitet til å ta Bulgaria, Romania og Kroatia – for ikke å snakke om Tyrkia – inn i varmen.

---

⁶ Se Sapir, A. et al. (2003), *An agenda for a Growing Europe: Making the EU System Deliver*. Oxford University Press.

V

James Foster som er Deputy Chief, dvs. nestkommanderende, ved Amerikas EU-delegasjon, er nestemann ut. ”I am proud to be sitting next to Mr. Soros”, sier han, og legger til litt om hvorfor; nemlig finansmannens store engasjement for utviklingen i Øst-Europa.

”The president emphasized very strongly....” fortsetter Foster, ”the need to develop democracies in the world”. I en stil som er så typisk amerikansk. Hva består den av?

- En blanding av respekt og hengivenhet overfor den til en hver tid sittende amerikanske presidenten. Det er han (foreløpig har ingen kvinne bekledd dette embetet) som er den endelige beslutningstaker. Han er dessuten øverstkommanderende for de militære styrker
- En snev av utålmodighet. Noe må skje. Noen må ta ansvar
- En skråsikkerhet på at USA er det suverent beste landet i verden. De mest talentfulle fra den gamle verden reiste jo dit. Etterfulgt av ambisiøse innvandrere fra den nye

Kunne en norsk ambassadør si at vår statsminister legger stor vekt på å utvikle demokratier i verden? Neppe. Ville i så fall lydt temmelig hult. Hva skyldes denne forskjellen? To ting, som kanskje er det samme; nemlig USAs dominerende posisjon i verden, samt landets ambisjon om å skape om andre land i eget bilde.

Nestkommanderende ved USAs EU-delegasjon søker å berolige forsamlingen, som i hovedsak består av europeere med en skeptisk holdning til det hans land nå driver på med. USA samarbeider med andre land, minner Foster om, bl.a. for å bedre relasjonene til Kina, India og Russland. ”USA is committed to work in partnership”, fremhever han.

Jeg kommer i hu en bok jeg nettopp har lest⁷ der Amerikas unilaterale holdning og egenrådighet trekkes frem; verken Kyoto-avtalen eller Den internasjonale krigsforbryterdomstolen vil USA tiltre. Egenrådighet gir seg utslag også i den økonomiske politikken. Presidenten bryter WTO-regler ved å legge toll på import av stål fra Europa. Og Kongressen vedtar at utenlandske selskaper som gjør forretninger med land USA ikke liker, kan bli ilagt bøter. Om denne siste og arrogante beslutningen sa den kanadiske utenriksministeren: ”This is bullying, but in America, you call it ’global leadership.’”

”Bullying” ja, det er vel noe Amerika ikke er fremmed for. Til EU-toppmøte i København i desember 2002 stilte president Bush opp, med mange medarbeidere. Amerikanerne presset kraftig på for at EU skulle åpne opp for forhandlinger med Tyrkia om medlemskap i EU. Dette er en varm potet – som ikke har blitt kjøligere med tiden. Hva har USA med tyrkisk EU-medlemskap å gjøre? Kommisjonær for eksterne relasjoner, briten Chris Patten, lot seg tirre av den amerikanske pågåenheten i København

⁷ *The Paradox of American Power*, av professor Joseph S. Nye jr. ved Harvard University. Utgitt av Oxford University Press i 2002.

i desember 2002. EU, sa Patten, ser det som meget ønskelig at Mexico blir tatt opp som den 51. staten i USA. Dermed var diskusjonen over.

”Work in partnership”, ser det ut for, er bare mulig så lenge amerikanerne sitter i førersetet. Og da er det vel ikke noe egentlig ”partnership”? Da EU ymtet frempå med ønske om å etablere en egen separat planleggingsenhet utenfor NATO, fikk amerikanerne bakoversveis. USAs ambassadør i EU mente at dette utspillet markerte den største krisen i alliansens historie.

VI

I debatten som følger, uttrykker Soros bekymring for Russland. ”Russia is definitely going the wrong way politically”. Landet kan knapt kalles et demokrati. Det å bringe Russland inn i Verdens handelsorganisasjon (WTO), vil være et skritt i riktig retning, mener Soros. Det vil bidra til ”the rule of law”, som det har gjort i Kina, som kom med i WTO i desember 2000.

Foster følger opp. Russland er en betydelig atommakt. Nestkommanderende uttrykker ”deep concern about political developments in Russia”.

“Concern”, tenker jeg, er et typisk amerikansk diplomatorord. Amerikanerne var meget ”concerned” over WMD i Irak; er meget ”concerned” disse dager over høye oljepriser; er ”concerned” over utviklingen i Gadaffis Libya, men kanskje noe mindre nå ettersom obersten har åpnet opp for inspeksjon av atomanlegg. Hva betyr det egentlig at USA er ”concerned”? Avhengig av hvem som sier det. Om mannen i Det hvite hus bruker uttrykket, betyr det vel noe sånt som at:

- Vi følger med
- Vi er ikke spesielt begeistret for det vi ser
- Vi anbefaler dere å legge om stilen

Om ”deeply”, eller ”very”, eller ”very deeply” settes foran ”concerned”, betyr det vel at

- Vi anbefaler meget bestemt at kursen legges om
- Vi kan ellers tenke oss å avlegge landet et besøk

VII

James Foster trekker frem at USA nylig har bevilget 20 milliarder dollar til ulike programmer for helsetiltak internasjonalt. Disse programmene skal gå over mange år. En annen i panelet sammenholder disse 20 milliardene med 160 milliarder dollar som er bevilget til krigen i Irak. En betimelig påminnelse synes folk i salen og klapper i hendene. Det var lettere å være amerikaner i Europa for to-tre år siden enn det er i dag.

Soros peker på at Amerika blander sammen begrepene Amerikanske verdier og Demokratiske verdier. Setter likhetstegn mellom dem. Men demokrati kommer i flere varianter. Å skulle påføre andre folk og kulturer den amerikanske varianten, er ikke spesielt demokratisk, mener finansmannen. Folks følelse og oppfatning av hva som er rett og galt, varierer over land og kulturer. Det bør bidra til ydmykhet blant dem som ønsker å eksportere egne løsninger.

Lord Macaulay (1800 – 1859) som var en kjent essayist, medlem av Underhuset og en ivrig forkjemper for avskaffelse av slaveriet, hadde dette å si om saken: ”The highest proof of virtue is to possess boundless power without abusing it”.

Seminaret går mot sin slutt. Foster tar til gjennmæle mot Soros’ påstand om at Amerikas politikk er uamerikansk. Dere må ikke tvile på vår forpliktelse til renere miljø, økonomisk vekst, kamp mot AIDS og fortsatt dialog, sier han. På en guttaktig og sjarmerende måte, uten å være fornærmet. Amerikanere er gode til slikt.

Den amerikanske finansmannen minner om at Bush ikke ble valgt på den doktrinen han nå har utviklet. Bort med Bush til høsten, og hans fire år i Det hvite hus vil bare bli sett på som en litt spesiell episode i Amerikas historie, mener Soros.

VIII

Hvem tror du skrev følgende i *Foreign Affairs* høsten 2002?:

”The idea that the power of the United States endangers the interests of European democracies, rather than strengthens and helps shield them, is utter nonsense. American power may harm French pride, but it also helped roll back Hitler, save a blockaded Berlin, defeat communism, and rid the Balkans of a rampaging Slobodan Milosevic.”

Nei, det var ingen reaksjonær, neokonservativ på Amerikas høyre fløy. Heller ikke en person nær til den sittende administrasjonen i Washington DC. Det er USAs forrige utenriksminister, Madeleine K. Albright, som har ført pennen her.⁸

Temmelig arrogant i formen – ”utter nonsense”, ”harm French pride” – mon tro om det står noe om froskespisende franskmenn her også? Nei, så langt går ikke Ms. Albright. Men klart at hun er på lag med president Bush når det gjelder de store linjer og synet på Amerikas oppgaver her i verden. Hør bare hva Ms. Albright ytterligere har å si:

”I credit Bush for his ambition and for taking political risks he did not have to take. I harbor no doubts about his sincerity. I agree with him that the United States cannot be complacent. I share his assessment of the need not simply to oppose but also to defeat the declared enemies of the country. For the good of the

---

⁸ “Bridges, bombs, or bluster?”, av Madelein K. Albright, *Foreign Affairs*, September/October 2003.

United States, I hope his policies succeed. But I am left with the feeling that he has needlessly placed obstacles in his own path.”

Her gir hun Bush ros for hans alvor og ambisjoner; samstemmer i behovet for å overvinne fienden; og håper at Bush lykkes med sin politikk. I den siste setningen anmelder den tidligere utenriksministeren en reservasjon. Hun har nok i tankene den klossetheten med hvilken forsvarsminister Donald Rumsfeld og visepresident Dick Cheney har fart frem. Hver gang Rumsfeld er i Europa, får USA en ny uvenn.

Albright har, som rimelig er, mer sans for måten Bill Clinton håndterte relasjonen til andre land på: ”Clinton saw fighting terror as a team enterprise, not a solo act.”

Mon tro om Clinton hadde invadert Irak om han ikke hadde hatt alt bråket på hjemmebane med Monica Lewinsky-affæren? I sitt siste ”Letter from America” på BBC tidlig i 2004 sier Alistaire Cooke:

”By the time Clinton was ready to mobilise an American or allied force, he didn’t possess the moral authority to invade Long Island.”

Den kvinneglade Clinton skapte så store problemer for seg selv at en invasjon av Irak var helt utenkelig. Vurderingen til Alistaire Cooke, som skrev sitt første Brev fra Amerika for 58 år siden, og et nytt et hver torsdag siden, står godt til hva Madleine Albright skriver i Foreign Affairs;

”I personally felt the war was justified on the basis of Saddam’s decade-long refusal to comply with UN Security council resolutions on WMD.”

Dette er sterk kost. Ms. Albright – USAs forrige utenriksminister – finner altså Saddams manglende villighet til å samarbeide med FN, som grunn god nok for en invasjon. Den sittende president Bush er kanskje ikke så spesiell som Soros skal ha det til?

I boken *The Paradox of American Power* skriver professor Joseph Nye jr., som i noen år var Assistant Secretary of Defence mens Clinton var president, følgende:

“Values are simply an intangible national interest. If the American people think that our long-term shared interests include certain values *and their promotion abroad*, then they become part of the national interest.” (side 139, min kursivering)

For mange amerikanere har det altså en egenverdi at resten av verden blir mer lik dem, i form av å skulle ha verdier som demokrati, privat eiendomsrett, begrenset offentlig sektor og en relativt fri markedsøkonomi. Hvem som er president, spiller kanskje mindre rolle enn vi tror.

Amerikas ønske om at resten av verden bør bli mer lik dem selv, innebærer en form for imperialisme som vi kan styre oss for. Men denne imperialismen går ikke bort av den

grunn. Vi må derfor prøve å forstå den. Og å reagere på denne siden av amerikansk politikk på adekvat vis.

KOMMISJONEN

Den 1. mai 2004 økte folketallet i EU med om lag 20 %, til om lag 455 millioner. Verdiskapningen målt ved BNP, går imidlertid bare opp med 5 %. Potensialet for økonomisk vekst hos de ti nye landene er stort.

Kommisjonen har en sentral plass i EU-systemet og er tildelt en drivende rolle i europeisk integrasjon. Utvidelsen fører til at tallet på kommisjonærer går opp fra 20 til 30, slik at de nye landene får hver sin mann eller kvinne med i EUs "Regjering", om vi skal kalle Kommisjonen det. Antall ansatte i Kommisjonen må nok også økes fra dagens nivå på rundt 25.000 – blant annet fordi den kakofoni av nye språk som nå skal lyde, krever en kraftig økning i staben av kvalifiserte oversettere. 1. november 2004 går den sittende Kommisjonen av og en ny blir oppnevnt. Da får alle landene én kommisjonær hver, og Kommisjonen skrumper inn til 25.

Uttrykket "kommisjonær" lyder litt rart i norske ører. For de av oss som har handelsbrev, får vi assosiasjon om en som har varer i kommisjon, dvs. skal selge dem videre, og ta en fortjeneste, eller kommisjon for det. En dyktig EU-kommisjonær har imidlertid en ganske annen agenda med tilhørende kraftfulle virkemidler. Han eller hun driver saker gjennom på sitt område, både ved å lage nye lovutkast som legges frem for Europaparlamentet og Ministerrådet. Og ved å se til at gjeldende regler overholdes, for om nødvendig å bringe mulige lovovertredere inn for EUs egen domstol i Luxembourg.

Kommisjonen kan også treffe beslutninger med direkte konsekvenser for tredjeland. Mario Monti, kommisjonær med ansvar for konkurranse, viser stadig muskler – siste gang ved å bøtelegge Microsoft for monopolliknende atferd. Han begrunner en bot på 497 millioner euro slik:

"It is unthinkable that the European competition authority could fail to deal with anti-competitive practices in the EU with such huge effects simply because the company in question has its headquarters in the U.S."

Her trækker Monti kraftig i salaten – og det i en periode der relasjonen mellom EU og USA ikke er den beste. Monti engster seg ikke for at denne tøffe holdningen skal virke negativt inn på forholdet til USA. For Microsoft er denne boten for småpenger å regne.

I

Professor Lars Jonung, som nå har sitt virke i Kommisjonen, er kollega fra Sverige fra lang tid tilbake. Jeg møter Lars på hans lyse og store kontor i Avenue de Beaulieu nr. 1 i utkanten av Brussel. Her forsker Lars på inflasjon, valutakurser og kapitalbevegelser. En flittig bi som nettopp har gitt ut en murstein av en lærebok i Makroøkonomi.

Hvorfor er ikke Europa så interessant lenger, stusser Lars. Det er mer populært å være opptatt av den økonomiske utviklingen i Kina og India. Samt hvordan det går med USAs økonomi. Lars svarer selv: Den økonomiske veksten i EU har stagnert. Og med fravær av vekst, slutter Europa å være forbilde for andre land.

I Sverige, minner Lars om, er argumentet for økonomiske vekst at det gir mer velstand å fordele. Presumtivt av herr Persson og andre politikere. Men da glemmer man at i en markedsøkonomi blir produksjon og fordeling bestemt simultant. Gode incentiver, som fører til større kake, vil lett gi skjevare fordeling. Man kan ikke dele oppgaven i to; først bake kaken og så fordele kakestykkene.

I Europa, mener Lars, ser man gjerne tingene som et null-sum-spill; mer til deg betyr mindre til meg. I Frankrike har en slik synsmåte bidratt til at man har gått ned til 35 timers arbeidsuke. Tanken er at den gitte mengden arbeid som trengs utført, da kan deles på flere hender slik at arbeidsløsheten går ned. Det gjør den ikke. Siste tall jeg så var 9,8 %. Et marked har nemlig også en etterspørselsside. Rett nok er det ikke så enkelt som Says Lov i sin tid skulle ha det til; at etterspørsel skaper sitt eget tilbud. Men den franske tenkemåten – at ved å kutte ned antall timer den enkelte kan tilby i arbeidsmarkedet vil den fulle sysselsettingen automatisk fremkomme – er enda mer naiv.

I USA og Kina er det mer fokus på vekst enn fordeling. Som Deng i sin tid sa, vi må tillate at noen regioner blir rike først. Albert Hirschman, en fremragende økonom, drar parallellen til en bilkø på en motorvei. I begge feltene står trafikken bom fast. Etter en stund ser du at bilene i feltet ved siden av sakte kommer i bevegelse. Det gleder deg. Fordi det skaper forventninger om at din kø også snart vil bli løst opp så du kan trille videre. Men om så ikke skjer, og biler i feltet ved siden av glir forbi i stadig striere strømmer, mister du både humør og tålmodighet.

Hvor lenge vil kineserne tåle å se at forskjellene i levestandard øker så kraftig? Og hvor skjev kan inntektsfordelingen i USA bli før folk flest ikke lenger vil akseptere det?

I en gallup i USA og EU der folk ble spurt om de mente at folk som er fattige, er dømt til å forbli fattige, mente 60 % i EU at det var de, mot 29 %, dvs. snaut det halve, i USA.⁹ Kanskje gjenspeiler denne gallupen The American Dream, nemlig at det er mulig å komme seg frem her i verden ved hardt og målrettet arbeid. I troen på denne drømmen blir det lettere å godta større forskjeller i inntekt i dag, fordi disse forskjellene kan være borte – eller snudd – i morgen.

Bemerk at det er troen vi her snakker om – ikke faktiske observasjoner. Nyere studier tyder på at inntektsmobilitet over livsløpet ikke er større i USA enn i Europa. Det er verre å være fattig i USA enn i andre land det er naturlig å sammenligne med. De 20 % fattigste i Japan har 50 % høyere levestandard enn tilsvarende gruppe i USA. Troen på at de fattige er late – 60 % tror det i Amerika mot bare 26 % i EU – gjør at fattigdom oppleves som et mindre problem i USA enn hva europeere skulle tro.

⁹ Dette og de par neste avsnittene bygger på boken *Fighting Poverty in the US and Europe. A World of Difference*, av Alberto Alesina og Edward Glaeser, Oxford University Press, 2004

Den amerikanske modellen fremstår som mer robust i en tid der migrasjon, outsourcing, reduserte handelshindringer og store teknologiske fremskritt kaster rundt på strukturen av markedsbestemte lønninger. Sagt enklere, dersom aktørene i arbeidsmarkedet langt på vei er villige til å akseptere endringer i markedsprisen på ulik type arbeidskraft, blir det lettere å holde full sysselsetting og å utnytte ressursene.

Dette er ingen meningsytring om hvorvidt den amerikanske modellen er bra eller dårlig. Dette er et resonnement som kan ha noe for seg. Eller kanskje resonnementet har lite for seg, dvs. ikke fanger opp relevante mekanismer. Resonnementet kan angripes for manglende relevans eller for manglende logikk. Men ikke for at man ikke liker det.

II

For de tre årene 2002-2004 ligger Euroland an til å vokse med i gjennomsnitt 3 prosentpoeng mindre per år enn resten av verden. Det er mye.

Jeg kommer i tanke på hva som hendte i Storbritannia for et kvart århundre siden. Britene hadde valget mellom å gjenvelge James Callaghan eller å få Margaret Thatcher som ny statsminister. I perioden 1960-1978 vokste tysk økonomi med i gjennomsnitt ett prosentpoeng mer enn den britiske pr. år. Over nitten år er det mye. England var Europas syke mann. Med Callaghan kunne man forvente lav vekst og jevn fordeling. Med Thatcher større vekst og skjevere fordeling. Og et oppgjør med fagbevegelsen. Britene gikk for det siste. I de neste elleve år var den økonomiske veksten om lag den samme i de to landene. I årene etter Thatcher, fra 1991 til og med 2003, har britisk økonomi vokst med 2,3 % i gjennomsnitt pr. år, mot 1,6 % for tysk økonomi. Den lavere veksten, kombinert med at 18 millioner stort sett fattige østtyskere ble tatt opp i Bundesrepublik Deutschland i 1990, har ført til at BNP per capita nå er høyere i Storbritannia enn i Tyskland.

For den enkelte brite måtte valget i 1979 fortone seg omtrent som så: Stemmer jeg på Arbeiderpartiet (og Callaghan) er jeg rimelig trygg på jobb og levestandard. Men også på at vi på de britiske øyene vil fortsette å sakke akterut i forhold til landene på kontinentet. Går jeg derimot for Det konservative partiet (og Thatcher), kan arbeidsplassen bli noe usikker og kravet til omstillinger større, men landet som helhet vil ha større sjanser for å krabbe seg opp til en plass i solen.

Ved valget av Thatcher kan vi kanskje si at britene viste en viss vilje til risikotaking.

Hva har britene fått igjen for dette? Et land med klart større forskjeller. Ginikoeffisienten er et mål på inntektsfordelingen i samfunnet. Den ligger mellom null og én. Med en Ginikoeffisient på null, har alle akkurat samme inntekt. En koeffisient på én betyr at én person har all inntekten. For England gikk Ginikoeffisienten fra 0,25 til 0,34 i perioden 1979 – 1991 hvilket betyr at de rike er blitt rikere i forhold til de fattige. Men en viss grad av "trickle-down" har gjort seg gjeldende, dvs. at mange fattige også har opplevd en

bedring i sin materielle standard. Med Blair som statsminister har noen grupper kommet bedre ut – som pensjonister og barn – men Ginikoeffisienten har ligget rimelig stabilt på ”Thatcher-nivå”.

Engelskmenn bor nå i et land som andre land tar på alvor. En viktig årsak til dette er at økonomien vokser relativt til den tyske og franske. Noe som gir økt innflytelse og større makt. Og, vil jeg tro, engelskmenn flest koser seg mer på ferietur til Frankrike og Tyskland nå enn de gjorde sent på 1970-tallet, vel vitende om at England ikke lenger er Europas syke mann.

I EU, eller i Europa som man ofte sier selv om det er EU man har i tankene (Europa høres hyggeligere og mer hjemlig ut), er det ikke noen levende og engasjert økonomisk debatt, der ulike alternativer stilles opp mot hverandre. Demokrati – i betydning av valg mellom klare alternativer i den økonomiske politikken – er ikke hva som preger Unionen på unionsplanet. Fravær av felles språk gjør det ikke lettere å ha Europa-omfattende debatter, med deltakere fra alle EU-landene.¹⁰

Hvordan ville et Thatcher-lignende tilbud til økonomisk politikk for Europa i dag sett ut? Følgende elementer ville trolig inngått:

- Friere immigrasjon
- Bedre universiteter
- Bedre arbeidsvilkår for de beste forskerne og de beste studentene
- Svekket stillingsvern
- Tettere oppfølging av arbeidsløse
- Sterkere incitament til arbeid
- Lengre arbeidstid – eller i hvert fall slutt på stadig kortere
- Høyere pensjonsalder
- Bedre fungerende kapitalmarkeder

Større forskjeller og sunnere offentlige finanser ville trolig blitt resultatet. Samt kjappere økonomisk vekst. Om man vurderer kvaliteten av et samfunn ut fra hvordan de som har det verst lever og blir tatt vare på, kan en slik Thatcher-inspirert politikk føre til en forringelse av kvaliteten. Men det trenger ikke skje. Med større kake kan de minste stykkene bli større, selv om forskjellene mellom store og små kakestykker øker.

---

¹⁰ I Financial Times 18. mars 2004 stod det en artikkel om hvordan franskmennene satser prestisje, penger og politisk kapital på at fransk fortsatt skal være et hovedspråk i EU-25. Dagen etter om hvordan kinesere er opptatt av at barna (eller barnet) så hurtig som mulig skal få så god som mulig opplæring i engelsk. Gjerne allerede i barnehagen. Hvem hører fremtiden til? The Economist 24. april 2004 kan fortelle at den nye statsministeren i Spania, Jose Luis Rodriguez Zapatero, vil arbeide for at katalansk skal bli offisielt EU-språk. I så fall øker antallet fra 20 til 21. Og antall to-veis ”språk-kryss” stiger fra 190 til 210. Finnes det tolker som kan ta maltetisk over til polsk eller katalansk? Eller må man gå via engelsk? Som man i valutamarkedet går via dollar eller euro for vekslingsfa zloty til svenske kroner. Går det for langt når Jacques Chirac avfeier kommisjonær Chris Patten som kandidat til ny president for Kommissjonen fordi Pattens franske ikke er god nok for en adekvat diskusjon over telefon – underforstått – på fransk?

Den amerikanske filosofen John Rawls mener at et samfunn er bra dersom man velger det, uten å vite i hvis sko man selv ville befinne seg. Politikken antydnet over, vil neppe gi det beste samfunn i Rawls' verden.

III

”All unhappiness starts with comparison”, sier Søren Kierkegaard. Alt er relativt, legger Albert Einstein til. Er det da noe rart at økonomi blir den bedrøvelige vitenskap, slik Thomas Carlyle konstaterer? Uansett hvor bra vi har det og hvor mye bedre vi får det, fornøyd er vi ikke, med mindre vi drar ifra de andre. Problemet er ikke hvordan vi i Vest-Europa har det, men hvordan vi tror vi får det, sammenlignet med andre.

Som nordmann i Brussel hender det ikke sjelden det blir snakk om norsk medlemskap i EU. Det ville være fint om Norge blir med, sier folk. Det gir mer penger i kassen, fortsetter de, til fordeling blant oss andre. Jeg stusser. EUs kasse er på rundt 1,2 % av samlet BNP i medlemslandene sett under ett. Milliarder av euro. Men egentlig småpenger i det store bildet. Snaut halvparten av pengene som kommer inn, går til jordbruksstøtte. En tredjepart til ulike struktur- og regionalfond. Noe koster det også å drive EU – men langt mindre enn de fleste tror. Et embetsverk på om lag 50.000 personer – hvorav omlag halvparten arbeider for Kommissjonen – for en union med nærmere 380 millioner mennesker (EU-15) er ikke mye. Hvor mange tror du er ansatt i Oslo Kommune?

Land med stor jordbruksproduksjon får mest ut av EU – netto 2-3 % av BNP for Irland, Hellas og Portugal. Tyskland, som pleide å være den som betalte gildet, har nå et nettobidrag tilsvarende en kvart prosent av BNP. Her er et temmelig delikat problem: Hvor rimelig er det at Irland som har hatt en eventyrlig økonomisk vekst og nå ligger godt over gjennomsnittet til EU (før utvidelsen i mai 2004), skal motta netto støtte fra EU, mens Tyskland, som i alle år har betalt og nå har kommet under snittet, skal betale inn? Eller hvorfor skal Sverige betale og Danmark motta når levestandarden i Danmark klart er høyere enn den i Sverige? Fordi reglene er sånn. Danmark oppdretter og slakter hvert år 25 millioner griser. Det blir EU-penger av slikt.

Jeg stusser altså på all den fokus og oppmerksomhet som den lille fellespotten i EU får. Det har sikkert sammenheng med at dette er synlige penger som man kan ta og kjenne på. Og som hvert år skal brukes opp. Men hvor mye viktigere er det ikke å få fart på den økonomiske veksten? Med stor arbeidsløshet ligger forholdene godt til rette for større vekst. Sammenlignet med en varig økning i veksten på et par tiendels prosentpoeng blir netto overføringer fra EU for småpoteter å regne.

IV

Den åpenbare løsningen er å satse mer kraftfullt på å få arbeidsmarkedene i EU til å fungere bedre. En arbeidsløshet på 9-10 % og mer i de fire store kontinentale EU-landene – Tyskland, Frankrike, Italia og Spania – innebærer en enorm sløsing med ressursene. En

halvering ned til et nivå som i Storbritannia eller i USA ville gi solid vekst i den perioden ledigheten synker. Samtidig ville problemene med å få de offentlige budsjettene i balanse komme et langt skritt nærmere sin løsning: Mindre penger ut av statskassen til de arbeidsløse. Mer penger inn i den samme kassen når de som kommer i jobb, betaler skatt.

Et bedre fungerende arbeidsmarked er det enkelte lands ansvar. Men problemene med å få til noe her, ble levende illustrert med all den motstand kansler Gerhard Schröder møtte da han høsten 2003 lanserte sitt Agenda 2010 program. Hovedtanken her er bedre incitament for å jobbe. Men når lavere skatter går sammen med mindre gunstige pensjonsordninger, sier tyskerne Nein. Forståelsen for at tunge demografiske trender nødvendiggjør endringer i incentivstrukturen i det tyske arbeidsmarkedet, er liten. Schröder kjente at Agenda 2010 sugde så mye krefter ut av ham som partileder i SPD at han valgte å overlate partiroret til Franz Müntefering, parlamentarisk leder for SPD i Bundestag. Så Schröder selv kan konsentrere seg om jobben som tysk kansler.

I de fleste europeiske land er det sikkerhetsnett for arbeidsledige, program for omskolering og statlige ordninger for arbeidsformidling. Slike ordninger er ment å gjøre det lettere midlertidig å være uten jobb (arbeidsløshetsstrygd) og lettere å komme i nytt arbeid (opplæring og formidling). Den høye arbeidsledigheten i store EU-land er et klart tegn på at denne modellen ikke fungerer.

Hva skal da til for å få arbeidsmarkedene i Europa til å fungere bedre? To anerkjente eksperter på området, professorene Richard Layard og Stephen Nickell,¹¹ peker på to ting:

- Strengere krav til dem uten jobb om at de må godta tilbud om høvelig arbeid. I kombinasjon med at myndighetene pålegges å gi folk som har vært uten jobb ett år, tilbud om arbeid.
- Lønningene må tillates å variere mer over ulike regioner. Om arbeidsløsheten er høy i Normandi og lav i Provence, må man ikke tviholde på samme lønn for samme arbeid i de to regionene.

Tiltak av en slik karakter har vært iverksatt med gode resultater i land som Danmark og England. I 1993 var arbeidsløsheten høyere i Danmark enn i Tyskland. Nå er den betydelig lavere.

V

I en markedsøkonomi der folk får betalt etter innsats og resultat, vil ressursene bli utnyttet på en god måte. Kaka til fordeling blir stor. Et skattesystem bidrar til å myke opp den rene markeds løsningen. På den ene siden gir skatter grunnlag for omfordeling. På den andre siden bidrar skatter til svakere incentiver til å arbeide. Vi vil gjerne ha det begge veier; solid økonomisk vekst og jevn fordeling. Imidlertid vil man komme til et punkt der disse to forholdene må avveies mot hverandre. Skal et samfunn ha mer av det

¹¹ Se deres artikkel i Financial Times 23. mars 2004. Se også <http://www.dwp.gov.uk/>

ene – raskere økonomisk vekst – må det godta mindre av det andre – dvs. noe skjevare inntektsfordeling.¹²

Globalisering og teknologisk fremgang kan gjøre avveiningen her vanskeligere. Med større markeder kan spesialiseringen drives lengre og produktiviteten øker. Land kan konsentrere seg om å produsere varer og tjenester de har særlig gode forutsetninger for å lage, sammenlignet med andre land. Men fordelingen kan bli skjevare.

I 1825 førte seilskuta ”Restoration” 52 nordmenn fra Stavanger til New York. Siden den gang har vel 900.000 nordmenn krysset Atlanteren og funnet seg nytt hjem i Amerika. De kom til et land med jord nok til alle. Med rikelig tilgang på jord og med knapphet på arbeidskraft legges forholdene til rette for at arbeidskraften blir relativt godt betalt. Men noe tilsvarende hendte også i gamlelandet. Når utvandrerne drog av sted, ble det relativt sett mer rikelig med jord for dem som ble tilbake. Folk på landsbygda kunne konsentrere seg om å dyrke opp de beste jordstykkene. Det ble mer i avkastning pr. arbeidet time. Produktiviteten økte. Velstanden steg. Tungdreven jord ble liggende brakk og skogen tok over. Småbruk ble lagt øde og grender ble avfolket. Globalisering i form av utvandring til Amerika, var til økonomisk glede både for dem som reiste ut, og for dem som ble igjen hjemme.

Den globalisering vi ser i dag, er til ulempe for noen, selv om den klart er til fordel for de mange. At sko og klær er blitt så billig i løpet av de senere årene i Norge, kan vi i stor grad takke bl.a. kineserne for. Billigere industrivarer bredt definert er en klar konsekvens av spesialisering og arbeidsdeling som følger med en økende grad av globalisering. Taperne i denne utviklingen er dem som tidligere produserte klær og sko i Norge. Kom de seg ikke ut av bransjen i tide, sørget markedet for å ta dem ut – gjennom konkursmekanismen.

Teknologisk fremgang gir muligheter for ytterligere arbeidsdeling. Outsourcing kalles det, når deler av produksjonen blir flyttet ut til andre land. Amerikanske selskaper har gått i spiss her. Ringer du til et av dem, kan det tenkes at hun som tar telefonen, sitter i Bengal, og ikke i New York. Billig telekommunikasjon har gjort at avstand ikke er noe problem. Og om lønnskostnaden kan reduseres til en brøkdel av hva den er i USA, er det ikke rart at bedrifter finner det interessant med slik outsourcing. Et problem kan det imidlertid være om sentralborddamen snakker med klar indisk dialekt. Amerikanere, som ser at amerikanske arbeidsplasser går tapt til utlandet, liker ikke dette. Siste skrik i bransjen er å gi de indiske telefonmedarbeiderne opplæring i amerikansk – med passende lokal dialekt. Samt å holde dem løpende oppdatert om resultatene i amerikansk fotball, til bruk når behovet for *small talk* melder seg.

---

¹² Den klassiske diskusjonen av denne problemstillingen er Arthur Okuns i hans bok fra 1975, *Equality and Efficiency. The Big Tradeoff*, Brookings Institution, Washington DC.

VI

Ved CEPS arbeider det 35 forskere og 15 administrative. Gjesteforskere som meg, slenger tidvis innom. Konseptet til CEPS er å ligge i forkant av EUs egen utvikling. Forskningen er policy-orientert. Basert på analyser og vurderinger, gir man synspunkter på hva EU bør gjøre. Et slikt fokus fordrer ofte en multi-disiplinær fremgangsmåte, dvs. økonomi og politikk må sees i sammenheng. Antropologisk innsikt og historiske kunnskaper kommer også godt med – særlig med utvidelsen med ti nye EU-land fra 1. mai 2004.

Norges sterkeste satsning på Europaforskning er ARENA-programmet ved Universitetet i Oslo, inntil nylig ledet av professor Johan P. Olsen. Sammenlignet med ARENA er CEPS mer opptatt av dialog, diskusjon og innflytelse enn av publikasjoner i vitenskapelige tidsskrifter. Ikke at det siste ikke eksisterer – det gjør det – men egne publikasjoner med klar policy-implikasjoner ansees som vel så viktig. Kanskje ikke så rart med en slik forskjell i vektlegging, gitt den geografiske beliggenheten av de to institusjonene.

CEPS på sitt beste gir gode, faglige og relevante innspill til politikere og embetsverk. Aktører som utformer den praktiske politikken, har mer nytte av en institusjon som CEPS enn en som ARENA.

CEPS har bedrifter, ambassader og organisasjoner som medlemmer. Kontingentene som her kommer inn, dekker om lag en tredjedel av utgiftene. Eksterne forskningsmidler, samt økonomiske bidrag til å drive viktige nettverk med klar fokusering, er andre viktige inntektskilder.

Her holdes stadig seminarer og konferanser. Senvinters 2004 er utvidelsen av EU et viktig tema. Blant spørsmål som reiser seg i den forbindelse, er relasjonen til det nye EUs nye naboland. Den 13. februar er det seminar om konsekvenser for Ukraina av EUs utvidelse østover. En av de store "Brussel-kanonene", kommisjonæren for utvidelse, tyskeren Günter Verheugen, er blant innlederne. Han sier at med EU-10 om bord den 1. mai, vil Ukraina grense til to EU-land. Lettere murring i salen. Verheugen aner uro, kikker ned på papirene, kremter lett, og retter til tre.¹³ Meget kjedelig. Men også lett forståelig. I mange år har Verheugen kjempet som en løve for å få EU-10 med. Europa-kartet med disse landene på plass tviler jeg ikke et sekund på at han har sylskarpt for sitt indre øye. Men de nye nabolandene har han enda ikke plottet inn.

Det blir egentlig en underlig forestilling. Viseutenriksministeren fra Ukraina presser på for å få Verheugen med på at medlemskap er rett rundt hjørnet. Hans kollega fra Polen følger opp. På lag, disse to landene. Verheugen sukker lett. Skulle hatt politikere fra Frankrike og Tyskland med i panelet, sier han, for å få en mer balansert fremstilling. Kommisjonæren for utvidelse minner om at Ukraina mangler den politiske kultur som skal til for å bli EU-land, hvori inngår demokrati og "rule of law". På den annen side, muligheten for å bli med i EU virker som en gulrot og en pådriver for utvikling av en

---

¹³ De tre er Ungarn, Slovakia og Polen.

rettsstat der folket selv fritt velger sine kårne menn og kvinner inn i nasjonalforsamlingen (eller Rada, som den heter i Ukraina). Slik det har vært for EU-10.

VII

Vedtaket om nye traktater, som den i Maastricht i 1992 om etablering av Økonomisk og monetær union (ØMU), krever enstemmighet. Tilsvarende må den nye Grunnlovstraktaten som statslederne i EU nylig ble enige om, ratifiseres i alle medlemslandene. I bl.a. England, Polen og Danmark skal det holdes folkeavstemning om Grunnlovstraktaten.

Kommisjonen har enerett til å foreslå nye lover som utfyller de politiske vedtakene, som er nedfelt i traktater. Europaparlamentet (opp fra 626 representanter til 732 den 1. mai 2004) og Ministerrådet vurderer lovforslaget. Om her ikke er enighet, kan forslaget, med foreslåtte endringer, gå noen runder frem og tilbake mellom Parlament, Kommisjon og Ministerråd. En revidert versjon kan bli vedtatt som endelig lov. Eller forslaget faller, og ingen ny lov ser dagens lys.

Over tid har Kommisjonen mistet makt. En grunn er svake Kommissjons-presidenter. Den forrige sjefen – luxembourgeren Jacques Santer – ble avsatt av Europaparlamentet et snaut år før hans periode på fem år gikk ut. Den nåværende, som nynner på sin svanesang, Romani Prodi, har heller ikke svart til forventningene. Dersom Grunnlovstraktaten for EU blir gjeldende loven, vil han likevel kunne få en plass i historiebøkene. Men neppe på linje med den Jacques Delors får, som var president fra 1985 til 1995, og som fikk gjennom to store prosjekter: Det indre marked med de fire friheter (fri bevegelse av arbeid og kapital, og av varer og tjenester), samt Økonomisk og monetær union (ØMU), dvs. rammeverket for innføring av euro som felles mynt.

Delors spilte på samarbeidet mellom Frankrike og Tyskland. Han tok initiativ og fikk dem diskret med på laget. Dermed var løpet langt på vei kjørt. Men vil denne modellen kunne fungere like bra i fortsettelsen? Med 25 EU-land må tyske og franske krefter forenes med britiske. Den diskrete stilen blir ikke så lett å fastholde. Videre kan det bli vanskeligere å oppnå enighet i et slikt *Directoire*. Dessuten, de 22 andre er i økende grad blitt oppmerksomme på denne form for spill – og liker det dårlig.

En annen årsak til at Kommisjonen nå står svakere enn tidligere, er at samarbeidet i EU i økende grad skjer ved frivillig koordinering snarere enn gjennom bindende regler og direktiver. Det skyldes at lovveien et stykke på vei er ”brukt opp” gjennom vedtakene om Det indre marked. Utfordringen er nå å følge opp i de enkelte land alle de lover og direktiver som allerede finnes. EU-10, dvs. de ti ny EU-medlemmene, har en svær jobb foran seg. 80.000 sider med lover og regler, *Acquis communautaire*, skal settes ut i livet.

Men også politikernes ønske om selv å bestemme mer – snarere enn å bli overkjørt av det embetsmannsvelde som man tross alt må si at Kommisjonen utgjør – bidrar til en viss endring i maktbalansen i EU. I denne sammenheng minner jeg om at Det europeiske råd,

som består av regjeringssjefene i hvert av medlemslandene, er det høyeste politiske organ. Rådet, som man ofte kaller det, møtes nå minst fire ganger i året.

Ministerrådet snakker vi om når EU-landenes fagministere møtes. Ministerrådet er delt inn i ni fagområdet. Fagområdet for finansministere, som kalles ECOFIN, er ikke det minst viktige.¹⁴

I 1999 fikk vi Eurogroup, eller gruppen av de 12 finansministrene som har euro som felles mynt. I diskusjonen om hvordan pengepolitikk skal drives i EU, og hvordan Stabilitets- og vekstpakten skal tolkes, er det Eurogroup som er det relevante finansminister-organet. Når det derimot gjelder den såkalte Excessive Deficit Procedure, som har med håndtering av EU-land som overskrider retningslinjene for hva som er anstendig finanspolitikk, vil også ECOFIN ha et ord med i laget. Grunnen er – som mange ikke har fått med seg – at Storbritannia, Danmark og Sverige, og også EU-10 – må holde seg innenfor grensen på 3 % av BNP hva gjelder underskudd i statsfinansene. Selv om de ikke bruker euro. Men i motsetning til Eurolandene, kan ikke utenfor-landene bli pålagt noen sanksjoner for ikke å leve opp til dette kravet

VIII

EU er en konføderasjon, dvs. en løs sammenslutning av selvstendige stater. En såkalt Grunnlovstraktat for EU vil ikke endre dette. For en som ikke kan så mye om EU, virker selve oppsettet meget tungrodd og uklart. At så mange av EUs 455 millioner innbyggere forstår så lite av det hele, er et demokratisk problem. Hvilket bl.a. gir seg utslag i lav deltakelse ved valg til Europaparlamentet.

Da er det atskillig enklere å forstå hva USA, med sine knapt 300 millioner innbyggere, er for noe. USA er en føderasjon, der mye makt er sentralisert og befinner seg i Washington DC. Kongressen utgjøres av Senatet, med to senatorer fra hver delstat, og Representantenes Hus, der antall representanter fra hver stat er en funksjon av folketallet. Kongressen har den lovgivende makten i Amerika. Parallellen i EU er Rådet (tilsvarende Senatet) og Europaparlamentet (tilsvarende Representantenes Hus).

Presidenten i Kommisjonen i EU blir utpekt av Det europeiske råd, dvs. av statssjefene i EU. Og må godkjennes av Europaparlamentet. Den grunnleggende politiske enhet eller aktør i en konføderasjon er den enkelte medlemsstat. I EU er folk først og fremst franskmenn og tyskere, dernest europeere. Avstanden til presidenten blir lang. USA er et land, og alle som bor der, er amerikanere. Med fravær av parlamentarisme er det naturlig at den amerikanske presidenten velges direkte av folket. (Blir spennende å se om Soros &

---

¹⁴ De åtte andre er: General Affairs and External Relations; Justice and Home Affairs; Employment, Social Policy, Health and Consumer Affairs; Competitiveness (Internal Market, Industry and Research); Transport, Telecommunications and Energy; Agriculture and Fisheries; Environment; Education, Youth and Culture.

Co. klarer å fravriste Bush makten en gang i november. Det er lov å håpe.) Kommisjonen i EU er en slags parallell til Regjeringen i USA. Men den makten presidenten i Kommisjonen er utstyrt med, kan ikke sammenlignes med de maktmidler Amerikas president råder over.

Som sagt har EU sentralt rundt 1,2 % av BNP i medlemslandene å rutte med. Administrasjonen i USA har om lag 16 % av BNP. Men bruker over 20 %. Differansen dekkes inn ved utstedelse av stadig nye amerikanske statspapirer. Som sentralbanker i Asia i stor grad kjøper opp, med de pengene landet tjener ekstra ved at eksporten i stor grad overstiger importen. Likevel, det er på det økonomiske området EU har kommet lengst. Det indre marked og felles mynt, og 80.000 sider med detaljerte lover og regler.

På det forsvars- og utenrikspolitiske området har EU ikke mye å vise til. Når britiske jagerfly ikke kan lande på franske hangarskip, forstår vi lett at det å legge sammen forsvarsbudsjettene for EU-land og sammenligne det du da får med utgifter til forsvar i USA, vil halte – om det er forsvarsevne, eller ”military capabilities”, du har interesse av å få et begrep om.

IX

Hvilken vei vil EU gå? To mulige baner blir gjerne tegnet opp: Enten en ytterligere integrasjon. I så fall står sikkerhets- og forsvarspolitik, og utenrikspolitik for tur. En vellykket integrering på disse områdene, som vel forutsetter en sterkere følelse av å være europeere, vil kunne gjøre EU til en formidabel kraft i internasjonal politikk. Særlig om man lykkes med å få ny fart i økonomien. Eller en form for resignasjon setter inn, der EU forblir hva det er i dag – et stort, felles økonomisk område, som nok kan hente ut ytterligere økonomiske gevinster, men som aldri vil kunne utfordre USA i det geopolitiske spillet.

Hva med Norge? Vil vi være med? Kommer an på hva slags land vi ønsker å være. Et som fortsatt ”free-rider” på tre hester? Eller et som er med og tar ansvar for Europas videre utvikling?

Hvilke tre hester? Jo, den amerikanske, hva gjelder sikkerhetspolitikk. USA har gitt Vest-Europa den militære beskyttelsen Vest-Europa har trengt. Og er fremdeles garantisten for Europas ytre sikkerhet. Den andre hesten er den europeiske. EU har gitt fred i Europa, med USA som beskytter mot ytre fiender. Det er EUs største gevinst. Franskmenn, tyskere og engelskmenn sloss ikke lenger med soldater – men med byråkrater. Mer blekk spilles, men intet blod. Det totale fravær av tanken på en krig EU-land imellom, er en eventyrlig gevinst ved hele prosjektet. Den tredje hesten vi rir, uten å sadle, heter OPEC. Ved at denne organisasjonen holder tilbake på sitt tilbud av olje, presses prisen opp. Og vi selger alt vi orker.

Den siste hesten vil vi neppe gjøre noe med. Den nest siste kan vi vurdere å være med å stelle og å sadle opp – slik at vi ikke lenger er free-rider i Europa. Den første – Europas avhengighet av USAs militære styrke – har vi mer å si om senere.

FRANKFURT a.M.

Jeg er på tynn is. Holder seminar om ting jeg ikke har spesielt god rede på. Først for den norske EU-delegasjonen i Brussel. Dernest på Katholieke Universiteit i Leuven – en liten by med mange pent nyrestaurerte bygninger fra middelalderen – en halvtimes togreise fra Brussel.

Temaet for seminaret er forholdet mellom Europa og USA, både politisk og økonomisk. Hvordan oppleves dette forholdet på ulike hold? Under arbeidet har jeg selv gjort tre overraskende oppdagelser.

- Om Europa skal få gjennomslag for sine synspunkter globalt, må sikkerhets- og forsvarspolitikken i EU trolig tillegges større betydning. Europa må kunne holde orden i egen bakgård. Uten troverdig militære styrker mister Europa USAs øre.
- Økonomisk vekst har betydning langt utover den økning i tilgang på varer og tjenester veksten gir. Land med høy levestandard vil ikke fremstå som et forbilde for andre – som andre land vil ønske å ta etter – om veksten stopper opp.
- Det er langt mer artig å skulle redegjøre for ting og prøve å forstå hvordan andre resonnerer og tenker enn å skulle mene så mye selv.

Denne siste oppdagelsen tror jeg er temmelig unorsk. Egentlig bekymrer det meg lite å ikke skulle mene så mye. Det må jo være lov å fortelle en historie – eller gjennomføre et resonnement – ut å skulle mene noe?

I

For mer enn hundreogfemti år siden svingte Søren Kierkegaard piskan over journalistene. ”Menneskenes mengde har naturligvis ingen mening, men savnet avhjelper journalistene, som lever av å leie ut meninger”, sier den danske filosofen og fortsetter: ”Etter hvert som stadig flere og flere rives ut av den uskyldighet at de aldeles ikke er forpliktet til å ha en mening, og inn i den ’skyldighet’ (...) å skulle ha en mening: hva skal så de stakkars menneskene gjøre! En mening blir en nødvendighetsartikkel for hele det store publikum – og så er journalisten der og tilbyr sin bistand ved – å utleie meninger.”

Med mediernes omdannelse av befolkningen til ”publikum” følger en stigende umyndiggjørelse, som er desto mer katastrofal fordi den forveksles med selvbestemmelse og innflytelse. Konsekvensene er lite flatterende; ”smålighet, menneskefrykt i forhold til likemenn, bysnakk, baktalelse, mangel på frimodighet til å vedstå seg sin overbevisning (...) Kort sagt alt det et høystæret publikum måtte behage.”¹⁵

---

¹⁵ Sitatene er tatt fra SAK, en biografi over Søren Aabye Kierkegaard, skrevet av Joakim Graff, i norsk oversettelse på Forlaget Press i 2002. Se sidene 479-480.

Demokratisk valgte politikere har jobben å bestemme. Forskere får ta seg av oppgaven å prøve å rede ut hvordan verden ser ut og fungerer, og hvilke mulige alternativer som foreligger – med tilhørende konsekvenser. Byråkratene er et sted midt i mellom. De må kikke litt på hva forskerne driver med, og på det grunnlag, pluss eget skjønn, gi politikerne råd så godt det går – gitt den politikken den til enhver tid sittende regjering sier den ønsker å føre.

Forskere, som folk flest som ikke skal fatte beslutninger, kan ta fri fra å mene. De trenger ikke gå i utleiemarkedet. På den annen side – når forskeren bruker tid og krefter på å sette seg inn i en sak, og gjerne bidrar til å kaste nytt lys over den ved sitt eget arbeid, er det kanskje ikke så underlig at han etter hvert også danner seg en mening om saken. På den tredje side, om det er noe som heter det, forskernes meninger blir ofte tillagt altfor stor vekt. ”Forskning viser” er et livsfarlig uttrykk. Den ene dagen viser forskning at egg er sunt og gulrøtter usunt. Den neste dagen det motsatte. Bedre å si at forskning peker i retning av....

Mitt anliggende er altså å fortelle noen historier, eller gjennomføre noen resonnementer. Store politiske beslutninger, blir ikke de fattet på bakgrunn av de historier som fortelles? Chirac, Blair og Bush – og Bondevik – er mennesker som oss. Hvilke historier lytter de til? Hvilke tror de på? Det er vel avhengig av hvor gode de er. Hvor godt fortalt de er. I hvilken grad de fremmer gjenklang hos han eller hun som hører på. Og også av hvem som forteller historien.

”Munter vitenskapelighet” er et begrep Søren Kierkegaard brukte. Synes det må passe bra her. Beveger meg inn på temaer jeg i utgangspunktet kan lite om. Gjør stedvis bruk av tilfeldige inntrykk og opplevelser. Såkalte ”anecdotal evidence” kan kaste lys over ting og gi nyttige assosiasjoner som man i en tørr, vitenskapelig fremstilling vanskelig kan fange opp.

II

De begrepene man benytter, er langt på vei med på å bestemme de historiene man forteller og den innsikten man vinner. I seminaret på universitetet i Leuven trekker jeg frem begrepene American Dream og Melting Pot. Hensikten er å forsøke å forstå forskjeller mellom USA og Europa.

I boken *The Size of Nations*, av Alberto Alesina og Enrico Spolaore (MIT Press 2003), er poenget at to sett av krefter trekker i hver sin retning hva gjelder passende størrelse på et land. Folk med samme preferanser vil gjerne velge likt og kan derfor utgjøre en harmonisk nasjon. Det trekker i retning av små land. Mange offentlige tilbud er av en slik karakter at de ikke koster noe særlig mer selv om flere nyter godt av dem. Det blir ikke mindre nyheter på NRK til deg selv om jeg også skrur på radioen. Stordriftsfordeler i produksjon av offentlige tjenester trekker i retning av store land.

Mer generelt, dess større grad av heterogenitet over en gitt folkemasse, dess vanskeligere å holde den sammen i en nasjon. Men dess mindre nasjonen er, dess dyrere blir den å drive. Det er utgangspunktet til de to italienske forskerne.

Begrepet melting pot kommer hendig inn her. For hva er en melting pot? Jo, ikke noe annet enn en smeltedigel som gjør at de som kommer oppi den, blir likere – eller homogeniseres. Nettopp det at Amerika er et land av innvandrere, har frembrakt en kultur preget av åpenhet og sammensmelting. Her finnes et minste felles multiplum: Språket og troskap mot konstitusjonen. Disse to tingene konstituerer det amerikanske samfunn.

I lys av teorien til Alesina og Spolaore, får Amerika i pose og sekk. Gjennom den amerikanisering som folk går gjennom etter å ha levd i dette landet i noen år, blir man like nok til å bo i det samme landet, uten all verdens store, interne konflikter. Det blir plass til flere, og det blir flere å dele de offentlige utgiftene på. I tillegg kommer et element av dynamikk og driv, gjennom de utfordringer stadig nye innvandrere, fra stadig nye land, er med på å skape.

Innvandring blir i stor grad sett på som noe positivt i USA. I 1965 ble reglene liberalisert. Omtrent på samme tid begynte også inntektsforskjellene å øke, etter at de hadde krympet i perioden 1947-1968. Illegal innvandring er likevel en dagligdags affære. Med ujevne mellomrom innvilges amnesti – alle som har kommet til landet og bodd der en viss tid, gis anledning til å bli amerikanske statsborgere.

Den positive holdningen til innvandring i USA kan ha noe med seleksjonsmekanismen å gjøre. Flyktninger fra Vietnam som velger USA, vet at noe kjære mor er det ikke snakk om. Som illegal immigrant har man få rettigheter. Hardt arbeid venter. Urettferdig behandling og grov utnyttelse, er det store muligheter for. Men også muligheter til over tid å slå seg frem. Til å komme seg opp. The American Dream.

III

The New Yorker er et ukentlig tidsskrift, kanskje best kjent for sine elegante vitsetegninger. I utgaven av 5. april 2004 er det en artig artikkel om utvikling av gjennomsnittshøyden for ulike folkeslag.¹⁶ Forskning peker i retning av at når folk får riktig næring, blir de høyere. Professor John Komlos som er født i Ungarn og som kom til USA i 1956, har viet sitt liv til dette temaet. Han kan fortelle at høyden på folk i Nord-Europa har hatt en u-formet utvikling. Folk var høye i det niende århundre, på Karl den Stores tid. Karl selv var godt over "six feet", dvs. rundt 185 cm.

Stagnasjon og dårligere ernæring fører til at menneskene i Europa stadig ble mindre de neste åtte-ni hundre år. Soldatene som stormet Bastillen i 1789, "averaged five feet and weighed a hundred pounds. They didn't look like Erol Flynn. They looked like thirteen-year old girls", sier Rober Vogel, professor i økonomi og Nobelprisvinner i 1993. Med

---

¹⁶ "The Height Gap" heter artikkelen. Den er skrevet av Burkhard Bilger og står på sidene 38-45.

Napoleonskrigene overstått, med fri handel i korn og med vekst i produksjonen som følge av den industrielle revolusjon, bedres levevilkårene gradvis. Folk vokser seg større.

I 1955 hender det noe rart. Europeere fortsetter å tøye seg. Bedre mat og et sunnere liv gir vekst i gjennomsnittshøyden på to centimeter i løpet av et tiår. Asiater skyter enda kraftigere i været. Men amerikanerne står stille. Og japanerne, som i sin tid var det korteste folkeslag i den industrialiserte verden, er i ferd med å ta dem igjen. Hva kan denne utviklingen i Amerika skyldes? Innvandring er en del av svaret. Men langt fra hele.

Frem til rundt 1850 gav ikke økende BNP høyere hollendere. Men fra da av er det en klar sammenheng: Vekst i BNP går sammen med økende gjennomsnittshøyde 15-20 år senere. Hvorfor denne forskjellen før og etter 1850? Den økonomiske fremgangen før 1850 kom de få til gode. Fra midten av det 19. århundre og utover ble veksten spredd jevnere ut. Bedre ernæring til folk flest gav seg utslag i økende gjennomsnittshøyde på befolkningen.

Så hva skjer i Amerika nå? To ting peker New Yorker på. For det første, de stadig økende inntektsforskjellene. I dette verdens mektigste land lever 35 millioner mennesker under fattigdomsgrensen. For det andre, de stadig mer usunne spisevanene, særlig blant tenåringer. Nå er det snart flere som dør av fedme i USA enn av røyking. I en test (i Storbritannia) fikk en gruppe skoleelever hamburger, pommefrites og slikt til lunsj. En annen gruppe spiste kokt kål og corned beef, slik man var vant med under krigen. Etter åtte uker var ungdommene på krigsrasjonene tynnere og høyere enn de som holdt seg til tidens diett.

Mot slutten av artikkelen reflekterer professor Komlos over alle de flyktningene han kom sammen med til Amerika etter oppstanden i Ungarn i 1956 som ble så brutalt knust av sovjetiske tanks og soldater. ”Vi var 25.000”, sier han, ”og alle dem jeg kjenner gikk det bra med. Alle strevde vi for å krabbe oss opp i middelklassen”. I ti år lagde hans egen pappa klokkeremmer, før han skjønte at importerte sådanne fra Hong Kong var bedre butikk. Det gav økonomi til å sende junior på college. Og en tilværelse som pensjonist i Palm Beach. ”America is still the land of opportunity”, avslutter professoren.

IV

Vel, vel mitt seminar i Leuven gikk så som så. Både studenter og professorer var høflige. Litt uvant å blande begreper fra ulike fag sammen. Men er det ikke en tid for alt? Når man har brukt mye tid på å analysere, dvs. plukke ting fra hverandre og studere hver enkelt lille bit meget grundig, er ikke da tiden moden for å prøve å syntesere? Dvs. å plukke sammen biter fra ulike spill og se om man kan vinne ny innsikt ved å se dem i sammenheng?

Det er et yndig land, heter det i Danmarks nasjonalsang. Belgia er et snodig land. Det har tre regioner¹⁷ og tre språk. Lite – minst mulig – skjer på føderalt nivået. Imidlertid egner

¹⁷ Brussel er egen region, i tillegg til Valonia og Flandern.

koordinering av arbeidet i EU, samt forsvars- og utenrikspolitikk seg dårlig for regionale beslutninger.

Som bindemiddel for å holde landet sammen – for at folk skal føle seg som belgiere og ikke primært som fra Valonia eller fra Flandern – er monarkiet viktig. Det er også landslaget i fotball.

I Valonia snakker man fransk, i Flandern flamsk. I et lite område på grensen mot den store naboen i øst, snakkes det tysk. Flamsk er en nederlandsk dialekt. Alle med flamsk som morsmål snakker fransk. Det motsatte er ikke like opplagt. I alt bor det vel 10 millioner mennesker i Belgia, litt flere i Flandern enn i Valonia.

I de par første tiårene etter den andre verdenskrigen var Valonia, den sørlige delen, den mest velstående. Men med stengning av gruver og nedtrapping av tungindustri, har Valonia kommet litt i bakleksa. Mange av de italienerne som kom til Belgia for tungt kroppsarbeid, eller snarere deres etterkommere, driver nå små og gode restauranter eller pizzeriaer. Et solid bidrag til Brussels rykte som Europas beste ”matby”. Litt komisk blir det når man skjønner at italiensken til andre- og tredjegerasjons romere er litt rusten. Det går på fransk, eller flamsk, dem i mellom også.

Flandern, med fokus på teknologi og tjenester, har overtatt som motor i økonomien. Denne regionen har en vakker kyststripe ut mot Atlanteren. Her er badebyer som på Bretagne-kysten i Frankrike. Ta turen fra Oostende ned til De Haan, og jeg er sikker på at du ikke vil angre det. Også Leuven, med sin vakre kirke, bilfrie og brosteinslagte gater og gamle, velholdt hus, er vel verdt et besøk

Tar toget fra Leuven til Frankfurt a.M. hvor jeg er så heldig og skal møte sjeføkonomen i Den europeiske sentralbanken, Otmar Issing. Spør mannen i luken om Liège, hvor jeg skal skifte tog, er en like vakker by som Leuven. ”Du vet”, sier han, ”Liège er i Vallonia, og der er det ikke så vakkert som her.” Og deri hadde han rett.

V

Man har laget et meget elegant og formelt opplegg for meg. Mr. Vahur Luhtsalu fra Finland er min Protocol Officer. Han loser meg pent fra møte til møte. I ledige stunder kan jeg benytte et romslig kontor i 32. etasje. Med praktfull utsikt over Frankfurt am Main.

Huw Pill og jeg har samme alma mater, og har hatt mange av de samme professorene. Etter å ha hentet sin doktorgrad på Stanford, arbeidet Huw en periode på Harvard University, før han tok den viktige jobben som leder av avdelingen som løpende vurderer pengepolitikken i ECB (European Central Bank). Doktor Pill er engstelig for den manglende dynamikken i EU. Prisstigningen er omsider kommet under to prosent, men den økonomiske veksten er for liten. Arbeidsløsheten har bitt seg fast på et altfor høyt nivå.

Den økonomiske utviklingen i de ti nye EU-landene vil ECB følge nøye med på. Etter planen skal de alle gå over til euro. Noen land, som Estland og Slovenia, kan trolig ta euroen i bruk om ikke så mange årene. Andre land vil trenge mer tid for å bringe de offentlige finansene i orden og å få ned renter og inflasjon. Noen kollektiv innmelding i Den monetære unionen er det ikke snakk om. Hvilken valutakurs man skal låse de enkelte lands valutaer til euroen på, vil bli gjenstand for forhandlinger.

At Frankrike og Tyskland så eklatant har brutt reglene i Stabilitets- og vekstpakten, er lite gunstig. Hvorfor skal små, nye land bli holdt ansvarlig for sin finanspolitikk når store, gamle Euroland gir blanke? Mr. Pill tror det er farlig å åpne opp for en debatt her. Gruppen som arbeider med å lage en Grunnlovstraktat for EU, og som ledes av den tidligere franske presidenten, Valéry Giscard d'Estaing, har ikke våget å ta tak i denne utfordringen. Imidlertid kan man ikke utelukke at en revisjon av reglene i Stabilitets- og vekstpakten tvinger seg frem. For at nye regler skal gjelde, kreves enstemmighet blant 25 land.

Vår samtale finner sted etter en periode der euroen først har steget kraftig i pris, opp til 1,30 dollar, men har nylig falt tilbake til rundt 1,20 dollar, dvs. om lag samme verdi som ved fødselen, den 1. januar 1999. Mr. Pill er åpenbart glad for denne svekkelsen. Mitt inntrykk er at man i ECB nå synes at verdien av euro mot dollar er om lag passe.

Vi kommer også inn på den pågående valutakursdebatten mellom USA og Kina. Siden 1994 har Kina holdt fast kurs mot dollar. Amerikanerne presser på for at Kina skal åpne opp for flytende valutakurs og friere flytting av penger ut og inn av landet. Det vil trolig føre til at den kinesiske valutaen styrker seg, noe som vil bedre amerikanske bedrifters konkurransevne. Trolig, men ikke sikkert. Mange rike kinesere kan finne det opportunt å diversifisere inn i andre lands verdipapirer, om det gis anledning til det. I så fall vil etterspørselen etter dollar ta seg opp, og en styrking av dollar, snarere enn av den kinesiske yuan (også kalt renminbi), kan bli resultatet.

”We are not in a preaching mood”, sier Huw. Noen mening om hva som er passende pris på dollar målt i renminbi, vil ikke doktor Pill ha. Selv om det ville vært fint for EU om en del av den svekkelsen dollaren må ta, kunne bli tatt ut mot den kinesiske valutaen og ikke bare mot yen og euro.

Tidlig på 1990-tallet la New Zealand om sin pengepolitikk til inflasjonsstyring. Hvor lurt er det? Sentralbanksjefen i USA er pålagt å skjele til sysselsetting og lange renter når han fastsetter de korte, og ikke utelukkende se på prisstigningstakten. I Europa er fokus ensidig på inflasjonen. Mitt inntrykk er at doktor Pill gjerne ser at en bredere prismål tas inn i vurderingene, dvs. prisutviklingen på ”assets”, som fast eiendom, aksjer og valuta, i tillegg til utviklingen i konsumprisindeksen.

Samtalen rundes av med litt ”small talk”. Hvordan var det å undervise på Harvard? Forskjell på livet i Frankfurt og i Frisco? ”Americans are prepared to accept all sorts of income volatility at the personal level”, sier Huw, som er født og oppvokst på de britiske

øyer. Han minnes en MBA-klasse han en gang hadde. Alle hadde fått gode jobber, men da de møttes et par år senere, og tidene var blitt trange, stod mange uten jobb. Doktor Pill ble slått av det totale fravær av misunnelse. Holdningen til dem uten jobb var grei; min tur kommer senere. I Europa ville holdninger og reaksjoner vært annerledes.

VI

Etter lunsj har jeg møte med Otmar Issing. I mer enn tyve år var han professor, en tittel han fortsatt gjerne bruker, før han tok skrittet over til Bundesbank. Staut kar, Otmar, som fyller 68 år om fire dager. Glad i Norge også – forteller begeistret om en tur med Hurtigruta, helt opp til Kirkenes. Jeg ser ned. Har til gode selv å ta denne turen.

Professor Issing er sjeføkonom og styremedlem i ECB. Det viktigste organet i ECB er Rådet. I tillegg til de seks personer som utgjør styret, består Rådet av de tolv sentralbanksjefene for Eurolandene – eller kanskje fililalsjefer er et mer dekkende uttrykk. Alle viktige beslutninger blir fattet av Rådet i Frankfurt.

”Economic growth is important”, sier Issing. ”To be respected you have to be successful”. Det gjelder for den enkelte. Det gjelder for et land. Poenget er altså ikke bare veksten i seg selv – den økte tilgangen på varer og tjenester man får – men den status det gir i andre lands øyne å kunne vise til solid økonomisk vekst. Samt den selvrespekt veksten skaper for landet og dets innbyggere.

Men hva om veksten uteblir, eller blir langt lavere enn tidligere? I Tysklands tilfelle har en konsekvens vært et stadig magrere forsvarsbudsjett. Ikke fordi Tyskland er pasifistisk, mener Issing. Men fordi politikerne ikke synes de kan ta seg råd til å bruke mer penger på forsvaret.

Jeg tar opp spørsmålet om ikke Stabilitets- og vekstpakten i den nåværende situasjon bør tolkes mye mer liberalt, slik at Frankrike og Tyskland, med dagens slappe konjunkturer, slipper å stramme inn på sin finanspolitikk. Professoren smiler lunt. ”Forstandig skjønn er alltid bedre enn regler i det konkrete tilfelle”, sier han, ”men regler er stort sett bedre enn skjønn i det lange løp.” Han minner om at begrensninger i statlige underskudd og statlig gjeld ikke skyldes noe ønske om å redusere det finanspolitiske handlingsrommet. Årsaken til denne pakten ligger i ”spill-over” effektene. Om myndigheten i et land skulle forsyne seg grovt av de tilgjengelige oppsparte midlene, vil eurorenten stige. Og andre Euroland er med på å betale prisen for en uansvarlig finanspolitikk.

I Amerika fører lavere skatter til at privat sektor øker sine utgifter. I Tyskland tyder spørreundersøkelser på at lavere skatt i all hovedsak vil føre til økt sparing. Gerhard Schröder har ikke vært noe flink til å forklare hvorfor tyskerne må stramme inn livremmen. Folk vanskelig for å godta de finanspolitiske innstramningene som ligger i Agenda 2010. Regjeringen har sagt at ytterligere innstramninger kan påregnes. Det gir økt usikkerhet – og økt sparing.

Også i pengepolitikken er virkningene avhengig av hvilken side av Atlanterhavet du befinner deg på. Nyere forskning peker i retning av at pengepolitikk virker langt sterkere på privat konsum i Amerika enn i Europa. Det har sammenheng med at boliglån i USA kan sies opp, uten at det koster noe særlig, og gjenopptas til lavere rente når markedsrentene synker. Og videre, at europeere gjennomgående sparer mer i bank enn i aksjer enn hva amerikanske husholdninger gjør. Lavere rente gir mindre renteinntekter til Fritz og Isabel, men høyere aksjekurser for John og Mary.

Otmar er fornøyd med euroen. Om lag 18 % av verdens valutareserver holdes nå i "hans" valuta.

Avslutningsvis kommer jeg inn på temaet om hvor lurt det var av ECB å "ta med seg" så sterk fokus på vekst i pengemengden fra Bundesbank. Nyere forskning er jo temmelig klar på at forventet inflasjon er mer egnet som mellomliggende variabel i styring mot passende prisstigning enn veksten i pengemengden. Men Issing har svar på rede hånd. Ved å ha en referanseverdi for pengemengdeveksten på 4,5 % har man indirekte også en kontroll på at "asset prices" ikke helt tar av. En begrensning i likviditetsveksten sørger for det.

VII

I arbeidet med å kikke ECB i kortene ber Europaparlamentet regelmessig om å få seg forelagt korte notater fra utenforstående eksperter om pengepolitikken i Euroland. Vi skal her se kort på noen slike notater, produsert i april 2004.¹⁸

Daniel Gros, sjefen for CEPS, hvor jeg har tilbrakt seks fine forskningsuker, redegjør for den Monetary Dialogue som Europaparlamentet har hatt med ECB siden starten i 1999. Det har i alt vært 21 møter, med i alt 600 spørsmål. Parlamentarikerne er særlig ivrige ved møter som finner sted under eller rett etter stor uro i valutamarkedene. En konsekvens av denne demokratiske etterprøvingen av virksomheten til ECB er at banken nå gjør kjent både sine prognoser for inflasjonen og modellene som brukes for å lage dem. Referater fra møter i Rådet har parlamentarikerne derimot ikke lyktes med å få frem i det offentlige lys.

Også på et annet punkt strides de to partene. Europaparlamentet vil gjerne at ECB mer eksplisitt skal ta hensyn til utviklingen i produksjon og sysselsetting, og ikke bare uttale seg om renter og inflasjon. Det vil ikke Europas sentralbank, mener professor Gros. Banken nøyer seg gjerne med å vise til at prisstabilitet er det beste bidraget den kan gi til økonomisk vekst på lang sikt.

Jean-Paul Fitoussi som er Professeur des Universités à l'Institut d'Études Politiques de Paris, vil reformere Stabilitets- og vekstpakten. Den gir ikke incentiver til å bygge opp

---

¹⁸ Du finner dem på http://www.europarl.eu.int/comparl/econ/emu/default_en.htm

overskudd i gode tider. Og den har ikke rom for at i perioder med store statlige investeringer, kan det være rimelig med underskudd på statsbudsjettet utover 3 % av BNP. ”Golden Rule” er bedre, dvs. at statlige investeringer holdes utenfor når den finanspolitiske balansen skal beregnes.

Videre skriver Fitoussi: ”The academic community is far from reaching an agreement on the effects of fiscal policy in a monetary union,...” Som om en slik enighet gir trygghet for at man vet svarene. Det tror ikke jeg. Vår vitenskap er ikke så presis at akademisk enighet gir noen garanti for sikker kunnskap. Minner om noen ord av Vilfred Pareto: ”The history of science is the history of errors by competent men”. Akademisk enighet er neppe optimalt. Se bare hvordan det gikk da en samlet profesjon tidlig på 1960-tallet mente at lavere arbeidsløshet lot seg kjøpe med høyere inflasjon. I 1968 så Edmund Phelps og Milton Friedman lyset. Bare gjennom *overraskende prisstigning*, hvilket betyr stadig raskere inflasjon, kan man via seddelpressen holde arbeidsløsheten kunstig nede. Men denne innsikten tok det tid før fikk gjennomslag. Gjennom 1970-årene var den gjennomsnittlige årlige prisstigningen i Tyskland på 5 %, i USA og Norge på 8 % og i Japan på 9 %.

Etter Jean-Paul Fitoussis vurdering er Stabilitets- og vekstpakten feilslått. Egentlig er denne pakten et skalkeskjul for en konservativ politikk der målet er å redusere omfanget av offentlig sektor, mener han. Den gjør det vanskelig å opprettholde velferdsstaten. Stabilitetspakten er et virkemiddel for strukturelle endringer i økonomien, snarere enn som en ordning som skal sikre gode rammevilkår innen hvilke den felles pengepolitikken kan utøves, hevder professor Fitoussi.

Seks av de tolv Eurolandene overskrider, eller i nærheten av å overskride, 3 % grensen for underskudd på statsbudsjettet. Mer alvorlig, det er de store landene vi snakker om – ”overskriderne” står for 88 % av Eurolandenes BNP. Tiden er moden for en omvurdering av Stabilitets- og vekstpakten, konkluderer Jean-Paul Fitoussi.

VIII

Professor Niels Thygesen ved København universitet ser saken helt anderledes. Det er kanskje ikke så rart. Han var med i Delors-komiteen som laget det nye monetære systemet i Europa. Delors-komiteen så ikke faren at om flere land samtidig brøt grensen for tillatte underskudd på statsbudsjettet, ville de kunne gå sammen om å stoppe prosedyren som til slutt kan ende opp med bøtelegging av synderne. Litt morsomt er det, om man kan bruke et slikt uttrykk, at svenskene, som liker så godt å være med å bestemme, ikke er med på euro. For om de det hadde vært, ville deres stemme vært hva som skulle til, for at Tyskland og Frankrike i november 2003 ikke hadde kunnet vri seg unna den Excessive Deficit Procedure som da var i god gjenge.

Med en Kommisjon som snart går av, og med en ny i november, vil det neppe bli noen politisk debatt om Stabilitets- og vekstpakten før i første halvår 2005. Niels ser for seg tre mulige alternativer:

- Man aksepterer regelverket og konsoliderer budsjettene for 2005.
- Man aksepterer regelverket, men tar tiden til hjelp. Budsjettene blir ikke på linje med regelverket før i 2006. Man tar konsekvensen av dette og betaler en bot. Den blir på beskjedne 0,012 % av BNP. (Null komma tolv promille av Norges BNP tilsvarer om lag 200 millioner kroner.)
- Man venter med konsolidering og angriper regelverket. Denne linjen kjører Frankrike. Det er en ”major disappointment”, mener Thygesen.

Alternativ to ville gi en liten kostnad. Men en stor gevinst ved at rammeverket holdes intakt. Vis-a-vis de ti nye EU-landene er det viktig med respekt for en sunn finanspolitikk.

Politikerne overvurderer virkningene av en ekspansiv finanspolitikk på kort sikt, hevder professor Thygesen. Og også mulighetene for å drive en ekspansiv finanspolitikk på lang sikt. Ta en titt på forventet alderspyramide for landene i Europa, og dette siste poenget kommer klart frem.

Niels går kort gjennom noen av de forslagene til endring av Stabilitets- og vekstpakten andre akademikere har kommet med. Problemet med dem alle er manglende gjennomsiktighet (eller transparens). Det gjør overvåkning av finanspolitikken vanskelig. Ved anvendelse av Golden Rule, hva slags regler skal gjelde for om en statlig utgift skal anses som en investering? Dersom man ønsker å justere underskudd på statsbudsjettet for konjunkturelle forhold, hvordan skal dette gjøres rent teknisk? Professor Thygesen minner om at slike konjunktursykliske justeringer av budsjettunderskuddene har vært foretatt, men likevel makter verken Frankrike eller Tyskland å etterleve kravene i pakten.

Otmar Issing er nok på lag med Niels Thygesen. Hva med deg? Vil du leie en mening av norske journalister? Vil du ta jobben med å eie en? Eller vil du gi deg selv friheten til ikke å mene noe som helst?

ROBERT

Robert heter de begge to. Robert Kagan er amerikaner, er seniorforsker ved Carnegie Endowment for International Peace i Washington DC, men bor halve tiden i Brussel. I 2003 gav han ut boken *Paradise & Power. America and Europe in the New World Order*. Med en oppfølger i 2004 i mars/april nummeret av *Foreign Affairs* – ”America’s Crisis of Legitimacy”.

Robert Cooper er engelskmann. Tidligere var han Blairs nærmeste utenrikspolitiske rådgiver. Nå bor han i Brussel og er generaldirektør for External and Politico-Military Affairs under EUs høyeste organ, Det europeiske råd. Til tross for det, kan man si, gav han i 2003 ut en bok full av politiske oppfatninger; *The Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twenty-First Century*.

Mitt første spørsmål til den første jeg møtte min første dag ved CEPS var: Hva skal jeg lese for å få tak på relasjonen mellom USA og Europa? Svaret kom umiddelbart – de to bøkene nevnt over. Godt råd. Man trenger ikke ha noen grad i statsvitenskap for å forstå budskapet fra de to velskrivende Robertene. I første omgang kan det synes som om historiene de forteller, er temmelig ulike. Et nøyere studium viser at de egentlig er temmelig sammenfallende. Vi starter med Mr. Kagans.

I

En mann utstyrt med en kniv, går ikke løs på en farlig bjørn i skogen. Men har han et skikkelig gevær, kan saken stille seg annerledes. På tilsvarende vis mener Robert Kagan, ser sterke land på verden med andre øyne enn svake land. Nå som USA alene er kongen på haugen, er det ikke rart at amerikanerne legger mindre vekt på internasjonale avtaler som regulerer og begrenser utøvelsen av makt. At Europa, som har neglisjert eget forsvar og i stedet tatt ”the peace dividend” etter Sovjetunionens fall, er mer interessert i lover og regler for atferd på den internasjonale arena, er tilsvarende lett å skjønne.

Da den andre verdenskrigen var over, ønsket de seirende land i Vest-Europa å ”keep the Germans down, and the Russians out”, hvilket fordret ”keeping the Americans in”. Med bakgrunn i de ulykkelige erfaringene etter den første verdenskrigen – det gikk bare 21 år fra slutten av den første til begynnelsen av den andre – gikk USA med på dette.

Den kalde krigen – dvs. i årene 1945-1989 – var en glansperiode for relasjonen mellom Vest-Europa og USA. Frykten for en felles fiende som var sulten på å ta over mer av Europa, gjorde amerikanerne rimelig lydhøre overfor vesteuropeiske synspunkter. Amerikansk makt ble legitim i Europas øyne. Når det i tillegg var en verdikonflikt – demokrati og fritt næringsliv versus diktatur og planøkonomi – var det ikke så vanskelig å godta USA som ”the leader of the free world”. Eksistensen av det kommunistiske alternativ, gav dessuten Europa en liten grad av autonomi eller selvstendighet i forhold til USA – det var mer enn ”one game in town”.

Landene i Europa utvikler et godt samarbeid. Først mellom de seks som skrev under Romatraktaten i 1957, senere utvidet til tolv, så til femten, for i mai 2004 å omfatte 25 land. Med det indre marked på plass tidlig på 1990-tallet og felles mynt på slutten, var det duket for et økonomisk oppsving. Har Europa etter hvert gjort USA rangen stridig som den dominerende globale makt? Økonomisk, et stykke på vei ja, selv om utviklingen de senere år har vært skuffende. Militært? Nei. Den europeiske integrasjonen, mener Kagan, ”has proved to be the enemy of European military power.”

Mens USA på 1990-tallet brukte 4 % av BNP på forsvar, brukte EU mindre enn 2 %. Legg til at Amerika har én marine, ett flyvåpen og én armé; standardisert utstyr; de beste forskningsmiljøene for utvikling av nye våpen; stadig nye erfaringer i å bruke dem – president Clinton var ingen due, han sendte styrker til Haiti, Bosnia og Kosovo uten noe mandat fra FNs Sikkerhetsråd – og vi skjønner at USAs militære overlegenhet har økt år for år. Ettersom diplomatisk innflytelse krever militær styrke, har Europa mistet grepet på de store geopolitiske utfordringene.

Det klart overordnede målet for Europa – fred i vår tid – er til fulle blitt innfridd. Så godt at vi lett glemmer den enorme gevinsten europeisk integrasjon har gitt ved at væpnet konflikt EU-landene imellom nå, snart 60 år etter at den andre verdenskrigens slutt, er helt usannsynlig.

En annen ting, som vi også har lett for å glemme, men som Kagan minner oss om, er dette: Utviklingen av den fredelige sameksistensen i Europa forutsatte – og forutsetter – at USA vil komme EU-landene til unnsetning, om ytre fiender skulle true freden. *Paradise & Power* heter boken til Kagan, der Europa er paradiset og USA har makten. Europa har valgt å ikke prioritere utgifter til eget forsvar. Amerikansk makt gjorde det mulig for europeerne å tro at makt ikke lenger var nødvendig. Resultatet er at Amerika har fått mer makt enn det som bra er, også for USA selv, mener Kagan.

I Europa er problemet at man ikke tar innover seg konsekvensene av egne valg og av Amerikas makt. Europa håper å kunne begrense USAs maktbruk, uten selv å ha makt som monner. Det går ikke. Og Kagan konkluderer: ”Europe must amass power, but for no other reason than to save the world and the US from the danger inherent in the present lopsided situation”.

Den andre Robert, engelskmannen Cooper, uttrykker det samme på denne måten: Bak Europas nye grunnlovstraktat – om den ser dagens lys – står en armé. Den er amerikansk – ikke europeisk.

Selv i egen bakgård er Europa avhengig av Amerika når det er snakk om å rydde opp i konflikter som krever bruk av fysiske maktmidler. ”The escape from power politics has brought great benefits to Europe”, skrive Cooper. Men denne flukten fra makt har skapt illusjoner. Noen av disse illusjonene kom tydelig frem under krigen på Balkan, “when some in Europe seemed to believe that peace and justice could be achieved by simply asking people to be reasonable.”

II

Amerikanere tror at deres land har en enestående plass i historien, og at verdens interesser er sammenfallende med Amerikas. Troen på at hva som er bra for Amerika, er bra for menneskeheten har alltid vært ”a guiding conviction” i Washington, hevder Cooper. Man kan like denne holdningen, man kan le av den, eller man kan jamre seg over den, sier Kagan. Men man bør ikke tvile på at det forholder seg slik. Vi har lett for å benekte ting vi ikke liker. Men om tingene er slik – uansett hvor sterkt vi misliker det, bør vi ikke heller ta det til etterretning? Å avskrive virkeligheten fordi vi ikke liker den, er sjelden hensiktsmessig.

I USA er det en levende verdidebatt – i hvert fall mellom ulike elitistiske miljøer. Bush fremstår som klar og sterk og ubøyelig i denne debatten. ”Noen må fortelle meg hvor Albania (eller hva det var) er. But nobody have to tell me my values”. Og vi i Europa vrir oss som metermarker på kroken over denne gammeldagse og for oss nå så fremmede måten å argumentere på. I Europa er ideologiene borte. Debatt om verdier forekommer så godt som ikke. Ingen legger lange, flate baller på vingene. I hvert fall ikke på høyrevingene. Det er mølje på midtbanen.

Norske media er preget av liten raushet. En ytring et stykke ut på høyre fløy har gjerne som konsekvens at latteren runger eller at hodene ruller. Pussig nok passéerer det meste av venstreradikalisme – uansett hvor tøvete det er. Hva kommer det av at venstresiden – femten år etter Berlinmurens fall, som gjorde at vi alle fikk innsyn i hvor ille alternativet til markedsøkonomi og demokrati er, – fortsatt har slikt et jerngrep på media?

Saklig informasjon om George W. Bush er det lite av i norske aviser. Hvem er han? Burde vi ikke være litt mer nysgjerrige på det – enn bare å dømme ham nord og ned som en cowboy og en tullebuk? Rundt 40 år gammel sluttet George W. å drikke. Han ble religiøs. Tok tak i sitt liv. Ble med tiden guvernør i Texas, for deretter å bli USAs 43. president. Andre mann som har vært president som sin far. Førstemann het John Quincy Adams. Han ble valgt til president i 1824 – den gangen var det vel 11 millioner innbyggere i USA.

Det er sjelden lett å gå i en mektig og vellykket fars fotspor. Næringslivet kan oppvise tonnevis av eksempler på det. Om lykken er *å bli* rik, snarere enn *å være* rik, er det en blandet velsignelse å bli født med en stor sølvskje i munnen. Men å ha en pappa som har vært amerikansk president for så selv å bli det, mens pappa fremdeles er frisk og rask, det må være temmelig spesielt. Vi snakker om verdens mektigst mann. Den 41. presidenten var raskt ute med å anbefale en multilateral tilnærming etter terrorangrepene 9-11. Men den 43. valgte en mer ”go it alone” strategi. ”We are America”, sa han.

På spørsmålet ”Why are we in Iraq”, svarer president Bush ”to change the world”. Meget skremmende. Men neppe overraskende. Robert Cooper skriver at USA er tuftet på noen grunnleggende idéer, og at USA ser det som sitt kall å spre disse idéene. Demokrati, privat eiendomsrett og en fri markedsøkonomi vil USA gjerne at også andre land skal få nytte godt av.

Bush mener altså at han er satt i Det hvite hus for å endre verden. Kanskje skulle vi prøve å få litt mer tak på *hvorfor* han mener det? Om vi forstod litt av grunnen, kanskje kunne vi da forholde oss til Amerika på en litt smartere måte? Kanskje vi endret synspunkt selv, om vi i større grad fikk tak i resonnementene Bush bygger på? At det *er* behov for å endre verden. Og at det er bra at Amerika tar ansvar her. Eller kanskje mer sannsynlig, vi ville bli enda mer oppgitt over den sittende presidenten i Amerika. Og ende opp med å gjøre som George Soros – sende valgkampbidrag til John Kerry. Men å benekte at Bush mener det han mener, f. eks. ved utelukkende å latterliggjøre det, er lite fruktbart.

Som morgenkåser i radio tidlig i mai (2004) snakket Marie Simonsen om nordmenns tendens til å tulle med alt. Bakteppet var løfting av en mullah. Fint å kunne tulle med det meste. Ja, kanskje med alt. Men ikke fint om all tulling kommer i stedet for en åpen og opplyst debatt. Vi skal gjøre det ene, men ikke la det annet være ugjort. Ved ikke å ha romslighet for en bred debatt, mister vi både utsyn og innsyn. Bare noen av resonnementene blir vi kjent med, og bare noen av mulighetene aner vi.

III

Robert Cooper minner om at i det attende og nittende århundre, da USA var svakt, var Amerika mer interessert i lover og regler for internasjonal atferd. England og Frankrike som den gang var de dominerende aktørene, hadde et annet syn på tingene. Lord Palmerston, britisk statsminister på slutten av 1850-tallet, mente at britene ikke hadde permanente venner eller fiender, bare permanente eller varige interesser. Blant interessene, eller målsetningene, på den tiden kan nevnes at,

- Storbritannias marine skulle være sterkere enn summen av de to nest største flåtene i verden
- russerne ikke hadde noe i Middelhavet å gjøre
- ingen enkel stat skulle være dominerende på det europeiske kontinent

Hvilke interesser er det som preger den dominerende makt i dag?¹⁹ For det første, mener president George W. Bush, at Amerika, i den farlige verden vi nå har fått, må ha full frihet til å handle. Som verdens eneste gjenværende supermakt kan ikke USA regne med hjelp fra andre. I kampen mot terrorisme kan derfor Amerika ikke la seg begrense av internasjonale avtaler.

Den andre oppfatningen er at Amerika, som nevnt, bør bruke sin makt til å endre verden. Bushs politikk går *ikke* ut på å holde kruttet tørt i påvente av at andre skal handle, og så reagere. USA bør bruke sin overlegne makt til å endre regimer i kjeltring-stater ("rogue states"). Med en makt ingen andre land kan matche, er frykten for gjengjeldelse liten.

---

¹⁹ Se *America Unbound. The Bush Revolution in Foreign Policy*, av Ivo H. Daadler & James M. Lindsay, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2003

Spørsmålet om hvorvidt andre land ønsker eller er klare for demokrati og fri markedsøkonomi, er sjelden gjenstand for noen grundig vurdering. I sin naivitet tar amerikanerne det tar for gitt at "the American way" er også andres vei. Har ikke de som dro vest vist hvordan skape det gode samfunn?

IV

At myndighetene har monopol på utøvelse av legitim makt, er et egnet kriterium på den moderne stat. Det mente Max Weber, den fremragende samfunnsviteren som også la frem teorien om at det protestantiske og kalvinistiske Vest-Europa, med vekt på flid og nøysomhet, hadde spesielt gode forutsetninger for å utvikle en kapitalistisk økonomi. I Russland etter kommunismens fall, var det (og er det?) konkurrerende politimyndigheter. En liten del av omsetningen går til den lokale mafiaen, som betaling for den "beskyttelse" mafiaen gir. Som gjenytelse vil mafiaen være "behjelpelig" med å drive inn dine fordringer om en kunde er uvillig til å betale. Men også politiet og rettsvesenet har til oppgave å sikre at innbyggernes rettigheter blir ivaretatt. Etter hvert som rettsstaten vokser frem og skattene øker, vil den forretningsdrivende måtte betale dobbelt for beskyttelse, om man ikke samtidig lykkes med å luke bort mafiavirksomheten.

Samfunnet fungerer bedre når staten alene utøver politimyndighet og alene har det overordnede ansvar for militærvesenet. Norsk politi er gitt utøvende makt av norske politikere valgt av det norske folk. Maktutøvelsen blir sett på som legitim. Den ivaretar godtfolks interesser. USA er selvoppnevnt verdenspoliti. Amerikas bruk av militærmakt på fremmed jord har som siktemål å ivareta Amerikas interesser. Den nødvendige legitimitet er ikke alltid til stede. Og uten legitimitet, ingen varig løsning. Nettopp dette er det vi ser spille seg så tragisk ut i Irak i disse dager.

Man kan vinne krigen uten legitimitet, men freden etterpå blir det verre med. Eller som Napoleon skal ha sagt, rå makt alene gir ingen varig løsning. Om derimot myndigheter som oppleves som legitime, setter makt bak kravene, skapes ro og orden. Mens Bush senior så dette klart, og brukte tid og krefter på å få FN med på laget under den første Gulfkrigen i 1990-1991, har Bush junior vært mer utålmodig og gått løs på Irak uten et samlet verdenssamfunn bak seg. "Legitimacy is as much a source of power as force", sier Robert Cooper. Nettopp ved å gi – eller ikke gi – eller ved å stille betingelser for å gi – legitimitet til militære operasjoner kan andre land via FN-systemet ha muligheter for å påvirke amerikansk utenrikspolitikk.

Men denne kilden til makt – å kunne legitimere USAs atferd – blir mer potent om Europa i tillegg har militære styrker som på kort varsel kan settes inn hvor som helst i verden, i samarbeid med eller som avlastning for amerikanske styrker. Relasjonen mellom USA og Europa ville bli mer jevnbyrdig. Europeisk utenrikspolitikk ville også endres, mener Robert Cooper, når man med rå makt kan følge opp ord med handling. "European military capabilities would bring a more serious European approach to foreign policy. Precisely as Robert Kagan argues, power brings responsibility", sier han. Og avslutter boken sin slik: "we shall need more influence with the United States. And that means we

shall need more power, both military power *and* multilateral legitimacy.” (kursivering i originalen)

Tidligere utenriksminister Knut Frydenlund, har jeg latt meg fortelle, hadde mareritt en natt. Han drømte at det var 300 millioner nordmenn. Med så mange nordmenn, og med så stor makt som Norge da ville hatt, hvordan ville verden sett ut? Ingen er vel så glade som oss i å fortelle hvordan andre bør løse sine problemer? Look to Norway, sa president Roosevelt under krigen – en oppfordring *vi* fortsatt synes har sin gyldighet. Marerittet til Frydenlund ville blitt mindre om det er slik Robertene tror, at økt makt gir større ansvarlighet. Med Norge som supermakt, ville nordmenn trolig fortsette å tulle med alt mulig, men kanskje ikke *bare* tulle?

V

Den internasjonale orden vi fikk etter tredveårskrigen slutt (1648), var basert på begrepet maktbalanse, skriver Cooper. Intet land skulle bli så mektig i Europa at det kunne true med helt ut å dominere de andre. Den første verdenskrigen skyldtes Tysklands ønske om å tilrive seg mer makt enn de andre landene var interessert i. Den andre verdenskrigen kan sees som en fortsettelse av den første. I 1945 ble den multilaterale maktbalansen i Europa erstattet med bilateral balanse på global basis. Denne verdensorden, som altså varte frem til Berlinmurens fall i 1989, hadde som underliggende element atomvåpen der de to maktblokkene hadde mulighet for gjensidig utslettelse.

I 1989 står USA alene tilbake som hegemon, dvs. som supermakt. Robert Cooper sammenligner 1989 med 1648. Ved begge anledninger er det snakk om endring i den internasjonale orden.

I dag definerer alle land sin strategi i forhold til USA. Og Amerika, på sin side, er uvillig til å underordne seg internasjonale spilleregler, om de ikke er i USAs interesser, eller om de hemmer Amerika på uønsket vis. På et vis står USA utenfor systemet, og over det, mener Robert Cooper, som dets beskytter eller ivaretaker. For en tid er det kanskje like greit slik, mener han. Tanken er vel at systemet da kan få tid til å ”sette” seg, eller finne en stabil likevekt. På den annen side, ”hegemony breeds resentment” – eller den mektige elsker vi å hate.

Det er lett å sammenligne ”hegemonen” – dvs. det land i verden som sitter på de største maktmidlene – med vårt idealbilde av hvordan dette mektige landet bør oppføre seg. Men kanskje er det mer meningsfylt å sammenligne med hvordan *andre* dominerende nasjoner har brukt sin makt i tidligere tider. Eller man kan reflektere rundt hvordan andre land i verden i dag ville oppført seg som hegemon. Hvordan vil verden se ut om Frankrike og USA bytter plass hva gjelder økonomisk og militær makt? Ville du sovet bedre om natten da? Mon tro om franskmennene i større grad enn amerikanerne hadde klart å leve opp til Lord Macaulays ord om at det sterke bevis på dyd er være i besittelse av ubegrenset makt uten å misbruke den? President Chiracs uttalelse om at noen EU-10 land misbrukte sin

sjanse til å holde kjeft da de gav Amerika sin støtte i krigen mot Irak i 2003, kan tyde på det motsatte.

Parallellen til økonomifaget er grei. Når en markedsløsning med uheldige sidevirkninger sammenlignes med resultatet etter perfekt intervensjon fra myndighetenes side, vil løsningen markedet gir, lett forkastes. Men når man tar med i bildet at intervensjon fra myndighetenes side skaper sine egne problemer, kan det likevel tenkes at markedsløsningen er den beste. Er Amerika – eller har Amerika inntil nylig vært – en ”benign hegemon”, dvs. en vennlig supermakt? Ville andre alternativer til å trone på toppen alene vært enda verre?

Den 19. mars 2004, på ettårs-dagen for ”seieren” i Irak – som uten tvil må skrives i gåseøyne – hadde president Bush samlet ambassadører og senior diplomater fra 83 land til en markering i Det hvite hus. CNN var også der. En selsom seanse. Fikk assosiasjoner til Øst-Europa et par tiår tilbake eller til Keiseren i Roma for et par tusen år siden: Undersåttene eller vasallene bringes tilbake i folden. Hyller keiseren som tross alt vet best – og alltid vil vite best.

VI

Den artigste og mest originale bidraget i Robert Coopers bok, fanges opp i de tre ordene: ”Identity beats interest”. Når et land må fatte store og skjebnesvangre avgjørelser, kan interesser vike for mer grunnleggende verdier.

Hva slags folk ønsker vi å være?

I 1914 var det neppe i Belgias interesse, snevert definert, å nekte tyske styrker å gå gjennom landet for å angripe Frankrike. Ved ikke å gjøre motstand ville man bryte det grunnleggende prinsipp om nøytralitet som Belgia var tuftet på. Men belgierne visste at de bare kunne oppholde de tyske styrkene et par dager og at egne tap ville bli store. Men, sier Cooper, ”the question of interests is the wrong to ask”. Her er ikke snakk om en bokholders finregning på utgifter og inntekter, på fordeler og ulemper. Belgierne ”were fighting because that was the sort of people they were and they had no desire to be otherwise”.

Slike korsveier kaller Cooper “defining moments”. Folkets identitet defineres. Hva står vi for? ”At such times the country may be acting out its national myth or even creating a new one.” Og ut av denne nye identiteten flyter de nasjonale interessene.

Sverige valgte en annen linje under den andre verdenskrigen enn hva Belgia gjorde under den første. Tyske tropper fikk fritt leide. Det var ”a defining moment” for Sverige, med en over tid trolig lite heldig innflytelse eller virkning på svenskenes opplevelse av seg selv.

På slutten av 1960-tallet ble faren min, som da hadde startet sin pensjonisttilværelse i Spania, kjent med en svenske. Som kaptein under krigen hadde svensken sluppet jernbanevogner med tyske soldater gjennom Sverige opp til Narvik, vel vitende om at svensk nøytralitet dermed ble brutt. Han bad faren min om unnskyldning. Mer enn et kvart århundre senere naget dette sviket ham fortsatt.

Verdier kommer før interesser. Nettopp derfor er det som nå skjer i Irak – med amerikansk tortur av irakiske fanger – så helt ødeleggende for USA. Hva slags folk er amerikanere i ferd med å bli? Hva slags folk ønsker amerikanerne å være?

ALT ER RELATIVT

”Lille speil på veggen der, hvem er vakrest i landet her?” Bare én er vakrest. Dagen kom da den onde dronningen måtte vike plassen for Snehvit. Og dermed var dramaet i gang. Selv om dronningen fortsatt var veldig pen. Det gikk ikke så bra for henne. Godt hjulpet av de syv små dverger fikk Snehvit sin prins, og prinsen sin Snehvit. Men dronningen ble styrtet utfor stupet.

Noe lignende fant sted i Norge på slutten av 1980-tallet. Blant forretningsbankene. Ikke konkurranse om å være vakrest eller ha den beste lønnsomheten. Men om å være størst. Av grunner det ikke er så lett å forstå. I den historien var det ingen helter. Det vil de kunne fortelle deg, de som satt med aksjer i DnC og Kreditkassen.

Mellom land konkurreres det ikke om å være vakrest eller størst, men om å vokse raskest. Den gjennomsnittlig årlige produksjonsveksten pr. innbygger i Vest-Europa siden den andre verdenskrigens slutt har ligget på rundt 2,5 %. Det innebærer at levestandarden nå er fire ganger høyere enn på slutten av 1940-tallet. Anta at denne veksttakten går ned til 1 %. Det innebærer en dobling av levestandarden i løpet av de neste 70 årene. Sammenlignet med tidligere tider – det være seg steinalder, bronsealder eller middelalder – da produksjonen stod stille i hundrevis av år, er en slik fremgang helt eventyrlig.

Så hva er problemet? Dynamikken i europeisk økonomi er borte. En dynamikk andre – les USA og Kina – i en ganske annen grad synes å ha. Siden vi ikke sammenligner oss med egen middelalder, men med andre land i dag, primært USA, fremstår veksten i europeisk økonomi ikke bare som liten, men også som problemfylt.

I

La meg trekke frem fire grunner for at økonomisk vekst – vår høye levestandard til tross – fremdeles tillegges så stor betydning.

- Vi har hatt så god økonomisk vekst så lenge at vi har vendt oss til det. ”Fordi du fortjener det”, som tidvis brukes i reklame, fanger opp dette poenget. Denne reklamen liker jeg ikke. Om vi ”fortjener” mer materielle goder, blir det ingen fest om vi får dem. Skulle bare mangle.
- Vi konkurrerer ikke bare i form av materielle goder, men også i ”positional goods”. Tidlig på 1970-tallet lå Sverige på 4. plass i BNP pr. innbygger i OECD-området, og Irland på 16. plass. Nå har de byttet plass. I tillegg til solid vekst i levestandard gir denne endrede rangeringen i seg selv grunn for tilfredshet i Irland – det motsatte i Sverige.
- Med god økonomisk vekst fremstår man som forbilde for andre land. De som tar etter, vil lett føle seg underlegne, og det er ingen god følelse. Eller som professor Joseph Nye jr. ved Harvard har observert: ”The more the French embrace America, the more they resent it.”

- Land med solid økonomisk vekst blir tatt mer på alvor av andre land. Hvorfor synes Kina – med et BNP på linje med Frankrikes eller Californias – å ha blitt viktigere for USA enn Europa?

Når nå EU ser ut til å dable av hva gjelder økonomisk vekst, får landene i unionen på pelsen langs alle disse fire dimensjonene. Lisboa-erklæringen fra år 2000, der siktemålet er at EU skal fremstå med den mest konkurransedyktige og dynamiske økonomien i verden innen 2010, må sees i lys av de utfordringene den manglende veksten skaper.

II

I 1970 var levestandarden i Vest-Europa 70 % av den amerikanske. Tredve år senere er bildet det samme. I denne perioden har gjennomsnittlig vekst i arbeidskraftens produktivitet pr. time vært noe høyere på vår side av Atlanter. Det er ikke hva folk flest synes å tro. Og yrkesfrekvensen har økt mer. Hvorfor har vi ikke da kuttet ned på levestandardforspranget som USA har?

I Europa setter man mer pris på fritid. Og fritid regnes ikke inn i BNP. I 1979 jobbet amerikanere 1838 timer i året og tyskere 1732 timer, eller vel 100 færre timer. I 2001 har amerikaneren bevilget seg 17 timer kortere arbeidstid over året, mens tyskeren har kuttet ned med hele 286 timer. Regnet i ferieuken har man i USA bevilget seg en halv til; i Tyskland mer enn syv til.

En sammenligning av arbeidsinnsats og verdiskapning mellom Frankrike og USA basert på tall fra 1999, der vi hele veien lar Frankrike ha indeksverdi på 100, gir følgende bilde:

	<u>Frankrike</u>	<u>USA</u>
BNP pr. arbeidstime	100	102

Amerikansk arbeidskraft er altså bare helt marginalt mer produktiv enn fransk.²⁰ Men franskmenn, som tyskere, jobber adskillig færre timer over året enn amerikanere gjør;

Antall timer den enkelte jobber	100	118
Av disse tallene følger BNP pr. arbeidstaker	100	121
Videre har vi ulik sysselsettingsgrad	100	115
Og samlet gir dette BNP pr. innbygger	100	140

²⁰ Tallene som her presenteres, er hentet fra "What's wrong Europe's economy?", av Adair Turner, notat presentert på London School of Economics, 5. februar 2003. I teksten trekker jeg også på artikkelen "The Economic Future of Europe", av Olivier Blanchard, som kommer i *Journal of Economic Perspectives*. Tallene i de to artiklene er ikke helt like – det burde man heller ikke forvente – men like nok til at forskjellene ikke spiller noen rolle i denne sammenheng.

Gir denne tabellen grunnlag for noe bekymring i Europa? Gjenspeiler den ikke bare forskjeller i preferanser? Om amerikanere ikke har skjønt at Det gode liv inneholder mye fritid, så dem om det.

Men nei, så enkelt er det ikke. Her er mer enn preferanser i spill. Ufrivillig arbeidsløshet, uønsket tidligpensjonering, og strøjobber fremfor fast ansettelse er forhold som preger Europa mer enn USA. Videre ser høyere skattesatser i Europe ut til å kunne forklare en tredjepart av den reduserte arbeidstiden i perioden 1970-2000. Dessuten, i det globale bildet, som Turner er inne på i slutten av sitt notat, om USA i absolutte tall stadig drar i fra EU i verdiskapning, primært ved en raskere befolkningsvekst, vil det kunne ha geopolitiske konsekvenser; maktforholdene forskyves ytterligere i USAs favør.

III

Vi lever ikke av produktivitet, men av produksjon.

Produktivitet er antall enheter produsert del på antall arbeidede timer. For å måle produktiviteten for et lands økonomi må alt som produseres, uttrykkes i samme enhet og deretter legges sammen. Bruttonasjonalprodukt i faste priser gir et mål på utviklingen i samlet produksjon. BNP i faste priser dividert med antall timer landets innbyggere har arbeidet, gir et mål for produktiviteten det enkelte år. Om produksjonen fra det ene året til det neste øker mer enn antall arbeidede timer, går produktiviteten opp. Men kan produktiviteten gå opp samtidig som produksjonen synker? Ja, om samlet arbeidstid går ned med mer enn den totale produksjonen. Økt produktivitet er således intet ubetinget gode. Baksiden av medaljen kan være en økning i arbeidsløsheten.

Redusert produktivitet for økonomien sett under ett er da kanskje heller ikke et ubetinget onde? Har denne medaljen en forside som heter økt sysselsetting?

Om flere ufaglærte får jobb på Rimi, og handelen der går raskere unna, vil samlet produksjon, slik den måles i BNP-tall, øke. Når ufaglærte kommer i jobb, vil imidlertid den prosentvise økningen i produksjon være mindre enn den prosentvise økningen i antall arbeidede timer. Produktiviteten for økonomien sett under ett går ned. Men hva er så galt med det? Han som tidligere stod uten jobb, men som nå sitter i kassa på Rimi, bidrar til verdiskapningen i samfunnet.

Resonnementet over fanger opp et kjerneproblem i dagens Europa – den høye produktiviteten som mange EU-land kan rose seg av, blir mindre å juble over når vi vet at bak disse tallene ligger en arbeidsløshetsprosent som har bitt seg fast rundt ti-tallet. Fra midten av 1980-tallet og frem til midten av 1990-tallet var produktivitetsveksten i EU raskere enn i USA, men ikke mange arbeidsplasser ble skapt. Et lite fleksibelt arbeidsmarked med høye minimumslønninger og sterkt stillingsvern er en del av problemet. Den mer beskjedne veksten i amerikansk produktivitet i denne perioden hadde

sammenheng med at millioner av mennesker, mange med lav utdannelse og lav lønn, kom ut i arbeid.

Et annet forhold som tar litt av glansen fra Europa, er at bak hver arbeidstaker i EU står mer kapital enn ditto i USA. Om vi ser på utnyttelsen av de totale ressursene, dvs. både arbeid og kapital, har USA om lag 10 % høyere produktivitet enn EU.

To ting kan virkelig ta nattesøvnen fra europeiske politikere, om de tar Lisboa-erklæringen på alvor om at EU innen år 2010 skal ha verdens mest dynamiske og konkurransekraftige økonomi innen. For det første det positive skiftet i produktivitsveksten som synes å ha funnet sted i USA på midten av 1990-tallet. Beregninger tyder på at trendveksten i amerikansk produktivitet har gått opp med et helt prosentpoeng, fra 1,4 % til 2,4 %. Hva kan dette skyldes? Egentlig temmelig prosaiske saker. Veksten i produktivitet har i hovedsak funnet sted i vareomsetningen, både på grossist- og detaljistleddet. Noen årsaker:

- Ny informasjonsteknologi har ført til bedre logistikk, dvs. mer presise leveranser og returnerende trailere som sjelden er tomme
- Et godt utbygget veinett med grei trafikkavvikling og lite køer
- En befolkning med store privatbiler, store kjøleskap og store fryserer, som i stor grad bor utenfor bykjernen
- Nye ”shopping malls” med god plass der mer effektive foretak som Walmart har overtatt for de mindre effektive

Om god plass er hva som skal til for å få fart på produktivitsveksten, er det lett å forstå at land som Belgia får problemer med å henge med.

Et artig poeng er at veksten i produktivitet i omsetning av verdipapirer, som har vært meget solid, kan skyldes målefeil. Med ny teknologi sitter megleren like gjerne hjemme, i bilen eller på hytta. Samme jobben blir gjort. Men registrert arbeidstid går ned. Og produktiviteten, slik den måles, stiger.

Det andre forholdet som kan gå på nattesøvnen løs for ambisiøse og konkurranselystne europeiske politikere, er kanskje mer alvorlig; EU ligger an til å bli et gamlehjem. I dag er medianalderen i USA 36 år, dvs. det er like mange eldre som yngre. I år 2050 forventes medianalderen i USA fortsatt å være 36 år. I EU er medianen i dag 38 år – 46 år frem i tid forventes den å være 53 år. Den friere innvandringspolitikken – i 2002 kom det over halvannen million nye amerikanere fra utlandet – er med på å forklare denne forskjellen.

IV

At Europa velger kortere arbeidstid, lavere pensjonsalder og lengre ferier er i sin skjønneste orden dersom man tar konsekvensene av disse valgene. Kortere arbeidstid betyr mindre verdiskaping. Om skattesatser ikke ønskes hevet – og det må man være

forsiktig med om folk ikke skal velge mer fritid – følger at myndighetene må være mindre generøse på utgiftssiden. Og nettopp her er det det glipper. Som Turner sier, mange EU-land ”are making decisions and assumptions which are unsustainable.”

Mangler de som styrer landene, viljen til å se problemene i øynene? Kan det i så fall ha noe med at de ikke evner å gjøre noe med dem? Egentlig er det vel ikke så rart at man lukker øynene for problemer man ikke ser noen løsning på. Eller som Baltus i Knøttene sa det: ”Intet problem er så stort at jeg ikke kan å løpe fra det.”

Professor Olivier Blanchard, franskmann som bor i Boston og underviser ved MIT, er forsiktig optimist på Europas vegne. Med tid og stunder vil nødvendige reformer i arbeidsmarkedet finne sted, tror han, men ikke uten spenninger. Disse spenningene, sier Blanchard ”have dominated and will continue to dominate the news; but they are a symptom of change, not a reflection of immobility.”

Som eksempel trekker han frem striden rundt arbeidsløshetsstrygd for folk som arbeider ved teatre, kinoer etc., både kunstnere og scenearbeidere (”intermittents de spectacle”, på fransk). Om du i løpet av de siste 12 månedene hadde arbeidet i tre måneder ved et teater, og så mistet jobben, hadde du rett på arbeidsløshetsstrygd et helt år. Forslag til marginale endringer av denne meget generøse reglen – fra tre til fire måneder i arbeid, og fra 12 til 11 måneder i ”opptjeningsstid” – avstedkom en så lang streik tidlig på sommeren i 2003, at de fleste festivalene i Frankrike måtte kanselleres. Til slutt gikk forslagene gjennom.

Symptom på endringsvilje? Eller et uttrykk for det motsatte?

V

Robustheten til et lands økonomi har å gjøre med evnen til å tåle dårlige tider og til å fordele tap. Norge og Amerika er gode her. Japan og Tyskland mindre dyktige.

I september 1978 ble en femten måneder lang lønns- og prisstopp iverksatt i Norge. Konkurranssevnen måtte rettes opp. I retorikken rundt dette dramatiske tiltaket snakket man om inntektsstopp snarere enn lønnsstopp. Det lyder bedre – alle skal være med på å bære byrdene. Men om konkurransevnen bedres fordi lønningene slutter å stige, vil produksjon og salg ta seg opp. Bedriftene tjener mer. Inntektene til dem som eier kapitalen, øker. Nettopp dette er jo vitsen med det hele. Lønnsstoppen fungerte rimelig bra, og konkurransevnen bedret seg. Men prisene tok til å stige før perioden med kontroll var utløpt. Og reallønnen for industriarbeidere falt med i gjennomsnitt 5 %. Det var nødvendig for å få norsk økonomi på beina.

I Aftenposten 4. april 2004 leser vi om en massemønstring i Berlin. Tre hundre tusen mennesker marsjerer i protest mot Agenda 2010, reformprogrammet til Gerhard Schröder. Med en meningsmåling som viser at 64 % er imot dette programmet, opp fra 58 % en måned tidligere, bøyer kansleren av. Det blir stans i videre reformer. Med mer

enn 10 % av dem som ønsker arbeid uten jobb; med underskudd på statsbudsjettet som for fjerde år på rad overstiger EUs regler; og med ingen mulighet for å sette renten ned, er det helt åpenbart at reformer i et rigid arbeidsmarked er hva som skal til for å få flere i jobb. Men det vil ikke tyskerne. Skumle greier. Tre hundre tusen som marsjerer.²¹

Hva gjelder fordeling av tap har Norge også her vist forbilledlig atferd. Bankkrisen tidlig på 1990-tallet ble håndtert etter læreboka. Risikovillig kapital, dvs. de midlene som aksjonærene har skutt inn, er første forsvarslinje. Dernest bankenes eget sikringsfond. Om ikke dette strekker til, må myndighetene inn for å garantere innskytternes penger.

Mens Norge kjapt og effektivt ordnet opp i egen bankkrise, ble man i Japan sittende med hendene i fanget. Å ta tap er å miste ansikt. Bedre å satse på at veksten Japan erfarte fra 1960 til 1990 – på linje med hva Kina har levert de siste årene – vil fortsette og således berge bankene. Opprydding i bankenes bøker, med tilhørende fordeling av tap, fant ikke sted. Imidlertid uteble den økonomiske veksten, og krisen i det japanske finansvesen forble uløst. Man kom inn i en vond sirkel. Og den årlige veksten i japansk økonomi sank fra 7-8 % de foregående par tiår til 1 % for 1990-årene.

I et robust system forventer man innsats fra landets innbyggere. I et mindre robust er det krav og forventninger som dominerer. Er USA og Europa ulike på dette punktet?

- I januar 1961, i sin innsettelsestale som president, sa John F. Kennedy: "Don't ask what America can do for you, ask what you can do for America."
- I Financial Times i mars 2004 sier regjeringssjefen i Irland, Mr. Bertie Ahren, som har formannskapet i EU dette halvåret: "If the Union is to meet its citizens' expectations...."

Men hvem skal levere varene, Bertie?

VI

Det indre marked i EU som ble en realitet i 1993, innebærer at et produkt eller en vare som er godkjent i ett EU-land, automatisk er godkjent i alle. Det gir økt konkurranse og bedre utnyttelse av ressursene. Nyere forskning peker i retning av at økt konkurranse i vare- og tjenestemarkedene kommer arbeidstakerne til gode. Når flere dyktige produsenter kommer til, vil den ekstrafortjenesten ("rent" på engelsk) som et element av monopol tidligere gav, bli konkurrert bort. Prisene går ned (eller stiger mindre kjapt). Og lønnstakerne, i egenskap av konsumenter, tar den tidligere monopolprofitten.

---

²¹ Turner sammenfatter arbeidsmarkedsproblemene i EU slik: "Labour market problems arise from complex combinations of multiple different factors, - the level of minimum wages, the ease of hire and fire, the ease of part-time working, the nature of wage-fixing processes, and the generosity and, crucially, the conditionality of unemployment benefit. Those combinations are nationally specific and so too must be the solutions. But the fact that in some countries there is a major problem, and that their solution will require political courage, is clear."

Men ikke alle vil oppleve det samme. I foretak med stor monopolmakt er det rimelig å tro at også vilkårene for arbeidstakerne strammes inn når konkurransen blir hardere. Selv om arbeiderne som gruppe kommer bedre ut ved økt konkurranse, vil ikke de som jobber i monopolbedrifter nødvendigvis gjøre det. At noen kommer dårligere ut selv om det store gross kommer bedre ut, vil føre til uro. Særlig om begrepet ”rettferdighet” kastes inn i debatten. Status quo synes alltid å ha en nimbus av rettferdighet rundt seg. Men det at noen som lenge har nydt godt av en monopolstilling ikke lenger gjør det, kan det sies å være urettferdig?

Økt globalisering, dvs. at hele verden sees som ett marked, skjerper konkurransen i varemarkedene, med tilhørende press for endringer i relative lønninger. Outsourcing og økende migrasjon gjør at arbeidskraften i det enkelte land i større grad møter konkurranse fra arbeidskraften i andre land. Behovet for endringer i relative lønninger øker ytterligere. I samme retning trekker ny teknologi. Han som var flink til å lage intrikate figurer for hånd, for lærebøker i økonomi, har mistet sine kunder. Ungdommer med et avslappet forhold til PC-er tar over. For EU-25 vil integreringen av EU-10 gi nok et press for stadige endringer i likevektsstrukturen for relative lønninger.

Om endringer i relative lønninger er viktigere nå enn før for å få det enkelte lands økonomi til å fungere godt, er dette dårlige nyheter for mange EU-land. Hvorfor det? Fordi de evner så dårlig å akseptere slike endringer.

Professor Blanchard peker på at reformer som gir økt fleksibilitet i arbeidsmarkedet i EU-land, ”barely exceeds the number of reforms decreasing flexibility”. Forsøket på å skape mer fleksibilitet ved å åpne opp for økt bruk av midlertidige ansettelser, er neppe veien å gå. Et to-delt arbeidsmarked vil da vokse frem. De med faste og trygge jobber øker sin forhandlingsstyrke. Generelle endringer i arbeidsmarkedets virkemåte blir vanskeligere å gjennomføre. Vikningene på lang sikt av økt bruk av midlertidige ansettelser ”may well be perverse”, sier professor Olivier Blanchard.

Kan en omlegning av skattesystemet tenkes slik at ufaglærte finner det interessant å tilby sin arbeidskraft og bedrifter finner det lønnsomt å ansette dem? ”Earned income tax credit” i USA har et slikt siktemål. Negativ inntektsskatt er en mer generell betegnelse. Poenget er at med en inntekt under, la oss si, 10.000 euro betaler man ingen skatt. Ved lavere inntekt får man tilskudd. Ved høyere inntekter begynner skatteutgiftene å løpe. Men langsomt. Slik at incentivet til å jobbe ikke svekkes. Frankrike, Nederland og Belgia har alle nylig innført slike ordninger.

VII

Innehaveren av en liten butikk, i en liten by, i et lite land (der det høyeste fjellet rager 2.469 m.o.h.) var gått lei. Tiden syntes ham moden for å trekke seg tilbake og nyte sitt otium. I en alder av 65 år overlater han butikken til nevøen som etter fem år bak disken, sammen med onkel, er oppgaven voksen. Det lokale trygdekontor kontaktes. Noe må jo den tidligere butikkmannen ha å leve av. Lutter velvilje. Trygdekontoret anbefaler

sykemelding – som ikke belaster det kommunale budsjettet. Deretter attføring, ”heilt til den barmhjertige pensjonen kjem og hentar meg”, som Kjartan Følgsstad uttrykker det (i romanen Fyr og flamme fra 1980).

Velferdsstaten slik den ble utviklet i Norge – og i Europa – gjennom 1960- og 1970-årene, har ”satt seg”. Vi tilpasser oss regelverket på en annen måte enn før. Atferden til vår mann i avsnittet over er helt grei. Han har ingen ting å skjule. Men nettopp det at vi tilpasser oss reglene på en annen måte, gjør ikke det at reglene ikke lenger er så godt egnet? Hver dag er nær 9 % av nordmenn i arbeidsfør alder sykemeldte; 10 % er uføretrygdede (de på attføring/rehabilitering kommer i tillegg), mens 11 % er på jobb i industrien.

Er vi blitt så mye sykere? Lurer faktisk på om det er tilfellet. Før i tiden hadde vi utfordringer nok med å holde bjørn og ulv unna buskapen; holde den verste sulten stangen for alle i familien; og å holde kulda ute. Nå for tiden, men all vekt på trygghet – snart må man ha hjelm på i bilen – blir det mindre med utfordringer i det daglige. Den energien som tidligere ble brukt for å berge seg selv og sine, eller den spenningen som tidligere fikk sin utløsning gjennom farlige og fysisk krevende jobber, blir ikke lenger tatt ut på samme vis som før. Kjeder vi oss for mye? Kanskje blir behovet for spenning heller tatt ut ved å slå kona; krangle med sjefen; være dårlig sjef sjøl; eller legger planker i veien for arbeidskameratene. Ikke vet jeg. Men lurer litt på om det kan være noe i dette. I så fall kan kanskje noe av det økende sykefraværet forklares ved den økende tryggheten.

I debatten om sykefravær og uføretrygd kommer følelsene lett i kok. Om noen våger å påstå at folk har tendens til å utnytte systemet, blir livssituasjonen til en som ikke har det enkelt, brettet ut. Journalistene er på pletten og leier villig vekk ut sine meninger. Andre hyler opp – de skal ha seg frabedt å bli sett på som trygdemisbrukere etc. Og den som ymtet frem på at reglene kanskje ikke helt fungerer etter hensikten, blir hengt ut.

Det å skille mellom et gjennomsnitt og en enkelt aktør som er med på å frembringe dette gjennomsnittet, er viktig. Ta et tilfeldig utvalg av 1000 nederlandske menn mellom 20 og 60 år og tilsvarende tilfeldig utvalg av 1000 japanske menn i samme aldersgruppe. Om vi måler *gjennomsnittshøyden* for disse to gruppene, vet vi *helt sikkert* at nederlenderne er høyere enn japanerne. Men om vi velger ut én tilfeldig av de 1000 nederlendere og én tilfeldig blant de 1000 japanere, er sjansen bare noe over 50 % for at nederlenderen er høyest. Om den enkelte vet vi lite – om helheten har vi sikker kunnskap.

At regelverket for velferdsstaten, både i Norge og i EU, ser ut til å bli anvendt mer liberalt enn hva som egentlig var tanken, er ingen urimelig påstand. Men dermed har vi ikke sagt et eneste ord om den enkelte og hans eller hennes ”moral”.

Reglene for velferdsstaten ble laget den gangen folk ble født, bodde og døde i sitt eget land. Europeere hadde en robust holdning til det å være syk. Og til det å gå på jobb. Med globalisering og friere flytting av mennesker, kommer den europeiske velferdsstaten under press – ikke bare av indre årsaker som diskutert i avsnittet over – men også ved at gode sosial ordninger kan virke som en magnet på innvandring. Kan det tenkes at Europa

må avveie åpenhet for innvandring mot velferd for egne borgere? At om vi vil ha friere innvandring, må vi redusere de velferdsytelsene fra det offentliges side? Eller må EU bygge enda høyere gjerdene rundt landene i unionen om man ønsker å holde fast på og å videreutvikle velferdsstaten?

En velferdsstat der reglene blir tøyde lengre enn det som opprinnelig var hensikten, gir et mindre robuste samfunn. USA som aldri fikk noen velferdsstat av europeisk kaliber, har ikke i samme grad denne utfordringen å slite med.

I Aftenposten for en tid tilbake uttaler hotelleier Petter Stordalen at han er storligent fornøyd med svensker som jobber på hans hoteller. De tjener mer i Norge enn i Sverige, og er mer service-innstilte enn nordmenn. Hva kommer det av, tenker jeg, at om du får en svensk kelner på en norsk restaurant, skal det godt gjøres at kvelden blir mislykket? Eller mer generelt, hvorfor er vi så glade for svensker som jobber i Norge? Mon tro om det ikke skyldes at Sverige har et minst like godt utbygget system for dem som ikke vil eller ikke kan jobbe som i Norge? Seleksjonsmekanismen for svensker som kommer til Norge, er altså slik at de med initiativ, pågangsmot og arbeidsvilje tar turen over Kjølen. De som mangler disse egenskapene, blir værende i Sverige og mottar velferdstjenestene der.

Men hva med folk fra andre nasjoner, som kanskje har like dårlige velferdsordninger som USA, hvilke land vil de ønske å reise til? Eller hva slags seleksjonsmekanisme gjør seg gjeldende for dem? Om vi anvender logikken i avsnittet over, er det rimelig å anta at folk med tro på seg selv, med villighet til å ta risiko og med lyst til å jobbe, reiser til USA. Det er fremdeles mulighetenes land i de flestes øyne. Visste du at en fjerdepart av bedriftene i Silicon Valley er ledet av personer som er født i India eller i Kina? Eller at det i dag er om lag en halv million utlendinger med doktorgrad som jobber i Amerika?

VIII

Hva skal til for at EU igjen skal kunne svinge seg i dansen? Ta føringen, og ikke bare la seg lede av USA? Siden det er det relative som teller, er her tre muligheter. EU får fart på fjøra. Eller USA støter på uventede problemer og mister den selvskrevne tetposisjonen landet nå har. Eller en kombinasjon av disse to tingene.

EU er fanget i et uløselig dilemma. Man vil ikke ha en føderasjon. Og man vil ikke ha demokratisk underskudd. Men her må man velge. Kan ikke, noe omskrevet, si som Ole Brumm: Nei takk, ingen av delene. Enten godta en føderasjon og det demokratiske underskuddet forsvinner. Europaparlamentet tar over for de nasjonale parlamentene, som blir for kommunestyre å regne. Direkte valg av presidenten for Kommisjonen – eller hva nå en EU-regjering skulle få for navn. Eller godta demokratisk underskudd, dvs. at sentrale beslutningstakere ikke er direkte ansvarlige overfor valgte politikere, og nødvendigheten av en føderasjon forsvinner. Det er her EU er nå. Dilemmaet det skaper, ser vi tydelig på det makroøkonomiske planet.

Når regjeringssjefene i EU møtes, må de stort sett nøye seg med tomme ord og fromme håp hva gjelder den makroøkonomiske utviklingen. Virkemidler er det smått med. Med felles mynt er pengepolitikken bundet opp i Rådet for Den europeiske sentralbanken. Som verken "shall seek nor take" instruksjon eller råd fra noe annet EU-organ eller fra noen EU-regjering. Med nær – eller over – 3 % av BNP i underskudd på de store EU-landenes statsbudsjetter er handlingsrommet på det finanspolitiske området meget beskjedent.

I denne situasjonen skulle man trodd at Heads of States brukte hodet og fikk til noe i strukturpolitikken. Den politiske viljen mangler fordi den politiske støtten ikke er der. "Hva mangler EU-15?", spurte en skribent i franske Le Monde i april 2001. Og svarte selv: "Det er opplagt: Et politisk prosjekt og en felles visjon." Kan den nye Grunnlovstraktaten bøte på denne mangelen?

EU har tradisjon for å bevege seg langsomt. Stabbe seg av sted fra krise til krise. Men på forunderlig vis likevel komme ned på beina. Det sier mange med lang fartstid i EU. Vil den krisen EU nå synes å være inne i – med stagnerende økonomisk vekst og med de store utfordringene ti nye medlemsland skaper, – gi unionen en ny dynamikk? I hvilken retning vil i så fall denne dynamikken gå? En råere form for kapitalisme, dvs. en bevegelse i retning av den amerikanske modellen? Eller "den tredje veien" i form av en ny sosial kontrakt der hensyn til fordeling, miljø og andre myke verdier veier tyngre, samtidig som man lykkes med å få fart på den økonomiske veksten?

IX

Hva skal til for at USA skal møte veggen? Krigen i Irak er en stor belastning. Nyhetene om tortur og mishandling av irakiske fanger har fått en hel verden til å gispe. Er det slik verdens eneste gjenværende supermakt turer frem? Kan utviklingen i Irak slå så kraftig inn i amerikansk økonomi at hva som er en militær fadese, også fører til en økonomisk fiasko? Det er tvilsomt. Krigen i Irak koster om lag 1 % av USAs BNP pr. år – i relative termer det samme som norsk u-hjelp. Imidlertid kan de store underskuddene på statsbudsjettet, som krigen i Irak bidrar til, over tid føre til skatteøkninger og høyere rente. Begge deler vil virke negativt inn på den økonomiske veksten.

Det er helt bemerkelsesverdig eller uhørt at en amerikansk president i løpet av fire år snur et overskudd på statsbudsjettet tilsvarende 2 % av BNP til et underskudd tilsvarende 5 %. På den annen side er statsgjelden i USA relativt beskjeden. Og om den nominelle veksten i økonomien holder seg oppe på 5-6 % pr. år, tåler man et underskudd på statsbudsjettet på over 3 % av BNP uten at gjelden som andel av BNP vil stige utover 60 %.

Et annet forhold som kan svekke USA økonomisk, er at forskjellene i samfunnet fortsetter å øke, og at det punktet nås, der dette ikke lenger er akseptabelt. Latente konflikter kommer til overflaten, motsetningene mellom ulike interessegrupper skjerpes, det blir uro i arbeidsmarkedet, og en økonomisk stagnasjon setter inn.

En annen potensiell fare for stabiliteten i USA er økende motsetninger mellom de ulike folkegruppene. Professor Samuel Huntington ved Harvard University hevder at den innvandring som nå finner sted fra Latin-Amerika, er av en annen karakter enn innvandring tidligere. Det er langt større tall. Og de som kommer fra Latin-Amerika, spesielt Mexico, har kort vei hjem. Ingen enveis-billett slik immigrantene fra Europa hadde. Huntington tror at mennesker med bakgrunn fra Latin-Amerika (Hispanics), vil holde fast på sin kultur og sitt språk (spansk) og ikke i samme grad bli assimilert i det amerikanske samfunnet som immigranter tidligere. Amerika virker ikke lenger som en smeltedigel. Og de bånd som på forunderlig vis binder amerikanere sammen, svekkes.

Fremskrivninger tyder på at de hvite fremdeles vil være den største folkegruppen om 50 år, men vil da utgjøre bare om halvparten av befolkningen mot om lag tre fjerdeparten nå. Gruppen Hispanics vil doble sin andel fra vel 12 % til 25 %. Huntington frykter at resultatet blir en kollisjon mellom sivilisasjoner.

AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER

Snarere enn å tilby egne meninger, skal jeg avslutningsvis dele med leserne noen av de synspunktene som president Jimmy Carters sikkerhetpolitiske rådgiver, Zbigniew Brzezinski, legger frem i den meget leseverdige boken *The Choice. Global Dominance or Global Leadership*.²² Hvordan virket 9/11 inn på Amerikas opplevelse av verden og av seg selv? Hva ville skjedd om USA trakk seg ut av verden? Hvor viktig er partnerskapet mellom Europa og USA? Hva skal til for at dette partnerskapet skal bli bedre?

Disse avsluttende betraktningene inneholder også en sammenfatning av de viktigse elementene i det som ofte kalles EUs nye grunnlov, men som mer korrekt må betegnes som en Grunnlovstraktat mellom de 25 EU-landene.

I

“International affairs were significantly affected by 9/11, but more because 9/11 altered America than because it altered the world“, sier Zbigniew Brzezinski, som nå er professor ved Johns Hopkins University i Washington DC. Sammenlignet med tidligere tiders mektige stater, er to ting spesielt nå. For det første, i Zbigniew Brzezinski’s ord: ”America’s global military credibility has never been higher, yet its global political credibility has never been lower”. Intet annet land kan sette i gang – og vinne – en militæroperasjon hvor som helst i verden. Men den operasjonen USA satte i gang – og i første omgang vant – i Irak våren 2003, hadde en begrunnelse som ikke holdt. Her var ingen masseødeleggelsesvåpen WMD. Troverdigheten til Amerika ble kraftig svekket. Og legitimiteten, som i stor grad er basert på tillit, falt til et lavmål.

Det andre forhold som er temmelig spesielt, har med den sårbarheten USA – sine enorme militære kraft til tross – nå må leve med. Sett at, sier Zbigniew Brzezinski, ett av de tusen skip som hver dag krysser Atlanteren, legger til kai i en amerikansk havn og lar der en atomladning detonere. En slik handling, som jo kan gjentas, ville skape panikk i Amerika, særlig i de mange og store havnebyene. Om ingen tar ansvar for eksplosjonen, blir det vanskelig for USA å ta igjen. Selve operasjonen er teknisk sett langt enklere enn å sende en rakett mot USA. Som dessuten ville måtte ha et avsenderland USA i neste omgang kunne hive seg over.

Terrorangrepet på USA den 11. september 2001 endret Amerikas syn på verden og på seg selv. Og det i en grad som ikke er gått opp for folk i Europa. Sikkerhet ble med ett det store temaet. Bekjempelse av terrorisme og hindring av at WMD blir spredd, er de to sentrale oppgavene. Et eget departement for Homeland Security for å beskytte Amerika mot nye terroristangrep ble etablert. Her er 170.000 ansatte. Og en egen Homeland Security Act ble vedtatt. Om denne loven misbrukes, kan den utgjøre en fare for det amerikanske demokratiet. Imidlertid har Homeland Security Act ”sunset” etter fem år.

²² Boken er gitt ut på forlaget Basic Book, New York i 2004. Forordet er datert 30. juni 2003.

Det betyr at loven ved utgangen av 2007 må vedtas på nytt. Endringer vil trolig bli foreslått. Men at loven forsvinner, er ikke sannsynlig.

II

Europa må akseptere Amerikas lederskap, hevder Zbigniew Brzezinski. Ellers blir det kaos. Retorisk spør han hva som ville hende om Kongressen i USA besluttet å trekke sine militære styrker ut av Europa og Det fjerne Østen? Og svarer slik: I Europa ville noen land ruste opp militært og også prøve å få til spesielle avtaler med Russland. I Det fjerne Østen ville det trolig bryte ut krig på den koreanske halvøy, og Japan ville umiddelbart sette i gang en militær opprustning, der atomvåpen ville inngå.

Europa kan konkurrere på det økonomiske området, men det vil ta lang tid før Europa har en "degree of unity" som gjør at det kan konkurrere med Amerika på det politiske området. Men hva med andre globale aktører? Japan, som en gang ble sett på som den neste supermakten, er ute av racet, hevder Zbigniew Brzezinski. Kina, til tross for imponerende økonomisk fremgang, vil trolig forbli relativt fattig de neste par generasjoner, og i denne perioden ha store politiske problemer.²³ Og Russland, sier professor Brzezinski, "is no longer in the running".

Amerika har ikke, og vil heller ikke de nærmeste årene ha, noen likemann i det geopolitiske bildet, oppsummerer den polskfødte professoren. USA er nødt til å lede eller føre an. Men amerikansk lederskap er noe annet enn amerikansk dominans. Et godt samarbeid med Europa er viktig for Amerika.

Professor Zbigniew Brzezinski minner om at det er stabile demokratier på begge sider av Atlanteren og at verdigrunnlaget i stor grad er sammenfallende. På lang sikt er partnerskap med Europa det eneste som duger for Amerika. Uten Europa er USA mektig, men ikke allmechtig. Uten USA er Europa rik, men impotent. Gjensidig avhengighet preger bildet. Europa og USA har hver noe den andre har behov for. Sammen har de hva som skal til for global stabilisering de neste to tiår, mener professor Zbigniew Brzezinski.

Politiske innovasjoner vil det være behov for, hevder Brzezinski, for å få dette partnerskapet til å fungere bedre. Den nye Grunnlovstraktaten i EU, som bl.a innebærer at Unionen får en egen utenriksminister og eget diplomati, er et skritt i riktig retning. To år frem i tid, når (eller om) den nye traktaten da er vedtatt, kan USAs utenriksminister ringe ett telefonnummer – til sin motpart i Europa. Det var noe Henry Kissinger alltid hadde ønsket seg.

---

²³ Man kan undre seg på hvorvidt det er mulig å gå fra plan til marked i økonomien og samtidig holde fast på et politisk system der Kommunistpartiet ikke har konkurrenter.

III

For at USA skal beholde sin unike og ledende posisjon globalt må landet se til at dens atferd oppfattes som legitim av andre. I Zbigniew Brzezinskis ord krever dette intet mindre enn

”genuine cooperation with allies, not merely the support of supplicants, and it means above all else a sustained cooperative effort to grasp the complicated nature of the contemporary global disorder.”

Trolig har Brzezinski i tankene den forenkling og farlige vulgarisering som den sittende presidenten i USA gjør seg skyldig i ved å snakke om at dem som ikke er med oss er mot oss, og ved til stadighet å bruke betegnelser som ”good and evil”. Slike sort-hvitt uttalelser ignorerer gråtonene som de fleste globale dilemmaer er preget av, sier professor Brzezinski.

Europa på sin side må ta realitetene til etterretning:

- USA er verdens eneste gjenværende supermakt
- Europas sikkerhet er tuftet på USAs militære styrker
- Europa kan ikke påvirke USA i særlig grad om ikke Europa er villig til å samhandle med USA
- Og Europa må for all del ikke søke å fremme eget samhold ved etablering av felles front mot USA (Vous comprenez?)

Sammenfatningsvis kan – og bør – Europa være en viktig partner for USA med tung innflytelse. Men Europa kan ikke påregne ”equal share of decision-making”, mener Zbigniew Brzezinski. Makta rår – kjøttvekten teller.

IV

Fredag 18. juni 2004 ble regjeringssjefene i de 25 EU-landene enige om en ny Grunnlovstraktat for Unionen. Ordet Grunnlov, som man ofte ser brukt i denne sammenheng, er noe misvisende. Det er snakk om en omfattende avtale mellom suverene nasjoner.

Det er vanskelig å sammenligne EU med andre organisasjoner. *Sui generis* sier man – EU er noe helt for seg selv. En politisk og juridisk entitet, uten klare paralleller til andre. På noen områder er Unionen av føderal karakter. Den europeiske sentralbanken fastsetter renten for alle landene i Euroområdet. Videre kan EU slutte handelsavtaler med andre land, uten at disse i etterkant må godkjennes av medlemslandene. På andre områder er EU en mellomstatlig organisasjon der regjeringene i de enkelte land er de grunnleggende aktørene. Det gjelder særlig på de forsvarsmessige og sikkerhetspolitiske områdene, samt i utenrikspolitikken.

Rent praktisk samler den nye traktaten hva som står i de fire allerede etablerte. Dessuten er noen nye og viktige elementer tatt inn. Vi har allerede nevnt tettere samarbeid i utenrikspolitikken ved at EU får egen utenriksminister og eget diplomati. I tillegg gjør den nye Grunnlovstraktaten det enklere med ”flerhastighets-Europa”, dvs. at land som ønsker tettere og dypere integrasjon, kan gå i gang med dette, uten at alle må være med. For eksempel kan det tenkes at noen land, anført av Tyskland og Frankrike, ønsker felles skatteregler og et nærmere forsvarspolitisk samarbeid. Andre land, anført av Storbritannia og Italia, den såkalte ”Atlantiske fløyen”, vil trolig legge mer vekt på å pleie forholdet til USA.

Et tredje felt – i tillegg til eget diplomati og flerhastighets-Europa – som den nye traktaten omhandler, er en utvidelse av området der kvalifisert flertall skal gjelde. Når vetoretten tas bort, bl.a. i innvandringspolitikken, legges forholdene til rette for et mer handlekraftig EU. Til sist, Grunnlovstraktaten inneholder prosedyrer for utmelding av Unionen. Opsjonen om å kunne tre ut gjør det vel – alt annet like – lettere å tre inn?

Regjeringssjefer er en ting. Nasjonalforsamlinger og folk noe annet. Den traktat-teksten som nå forligger, må godtas av *alle* EU-landene før den blir gjeldende lov. I kanskje så mange som ti av dem, bl.a. Storbritannia, Danmark og Polen, skal Grunnlovstraktaten ut til folkeavstemning. Hva om f. eks. Storbritannia sier nei? Flakser da hele prosjektet? Nei, mener Wolfgang Munchau, fast skribent i *Financial Times*. Så lenge de 12 EU-landene som har tatt euro i bruk som felles mynt sier ja, vil den nye traktaten, eventuelt i en noe revidert versjon før eller senere bli gjeldende lov.

V

Hvordan relasjonen til USA vil utvikle seg i årene fremover, vil trolig ha stor betydning for maktbalansen, om man kan bruke det ordet, mellom de to fløyene i EU. Vil Tyskland og Frankrike, med land som Belgia og Spania i ryggen, og med vekt på stadig dypere, tettere og mer forpliktende samarbeid vinne frem? Eller vil Storbritannia og Italia, med de nordiske landene stor sett med på laget, og med fokus på en bedring av relasjonen til USA, få sterkere gjennomslag i Unionen?

I denne forbindelse undrer jeg meg på hvor stor rolle personlighetene spiller for utviklingen mellom USA og EU generelt, og for relasjonen mer spesielt mellom USA på den ene siden, og Tyskland og Frankrike på den andre siden. Vil John Kerry som ny president gjøre noen forskjell? Han har studert flere år i Europa og snakker flytende fransk. Betyr form og fremtoning noe for utfallet selv om budskapet stort sett er det samme? Det er vel lettere å bli enig med en du liker og en som, bokstavelig talt, snakker samme språk?